

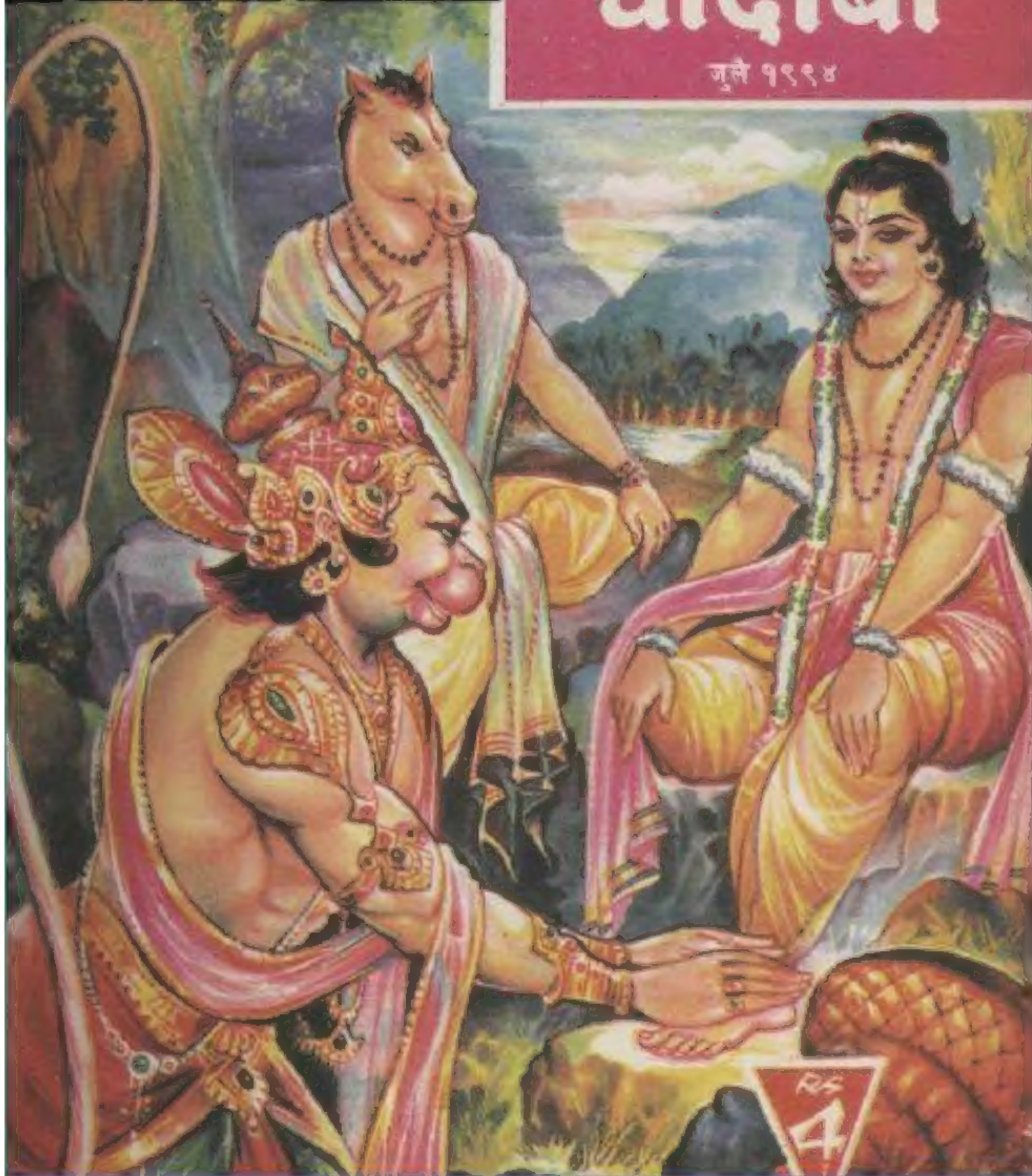

170

चांदोबा

जुलै १९९४

यशाची अचूक रुपरेषा... प्राईम.

प्राईम हीड्रोजन आणि प्राईम गेल... अचूकता, पूर्ण निर्बंध आणि अधिक कार्यक्षमता यांचा परिपूर्ण नेट सापडेल्या उत्तम दर्जाचा क्वालिटी प्रोडक्ट; वास तुम्हाला कॉन्फिडन्स मुळशेरी त्यांच्या सुदृढ हावामे आपणांच्या याच क्वालिटी प्रोडक्ट यांना या आणि त्यांच्या यशात 'मोजमाप' करणे, तुम्हाला अचूक हेईल!

PRIME PRIME
MATHEMATICAL DRAWING INSTRUMENTS

विशेष बातम्या

इटली-नवीन गणराज्य

एकूण असे दिसत आहे की, गेलो जाळीस वर्षे राज्याची धुरा संभाळणाऱ्या खिश्तियन डेमोक्रेटिक पक्ष व वामपंथी मित्रांना विराखून जायचा इटलीने निश्चय केला आहे! आणि म्हणूनच यावेळी वामपंथी पक्षांचे नेतृत्व धुस्कावून देऊन त्यांनी इतर पक्षांना संधी दिली आहे. गेल्या मार्चच्या २७, २८ तारखांना ज्या प्रमुख निवडणुकी आयल्या त्यात खिश्तियन डेमोक्रेटिक पक्ष अन् त्यांच्या इतर वामपंथी पक्षांपेक्षा संसदेत राइटविंग पार्टीचेच जास्त भुमदावार निवडून आले. 'फौजी इटालिया'चे अध्यक्ष सिल्व्हियो बेर्लुस्कोनी हे युद्धानंतरचे ५३ वे सरकार लवकरच बनवणार आहेत, असे मानले जात आहे की, या सरकारद्वारा देश पुन्हा 'फेडरल रिपब्लिक' च्या रूपात परिवर्तित होण्याची शक्यता आहे.

'फौजी इटालिया' पक्षाला १५५, फ्राकोफेनीच्या नेतृत्वाखाली असलेल्या 'नॉर्दर्न अलायन्स' पक्षाला १७५ जागा मिळाल्या, अंबर्टो बोस्कीच्या 'नॉर्दर्न लीग' ना १०६ जागा प्राप्त झाल्या, हे तिन्ही पक्ष राईटिस्ट होते. या तीन पक्षांच्या एकत्र येण्याने त्यांना शेकड्या ५८ टक्के मते मिळाली. कम्युनिस्ट पार्टी व तिचे मित्र-पक्ष यांना फक्त ३४ टक्के मते मिळाली. फेडरल पद्धति पुन्हा स्थापित करून घटनेत आवश्यक ते बदल करण्याचा निर्णय या दोन पक्षांनी मिळून घेतला. घटनेतील बदलाबाबतचे प्रस्ताव आम जनतेपुढे मांडून तिची स्वीकृती मिळविण्याची या पक्षांची योजना आहे. या फेडरल पद्धतीनुसार आम जनता अध्यक्षांची निवड करील, लोकसभा प्रधान सैन्याची निवड करील.

इटलीच्या एकत्र बाजूला ओडिशाटिक समुद्र आहे, दुसऱ्या बाजूला अयोनियन समुद्र असून तिसऱ्या बाजूला भूमध्य समुद्र आहे. इटली एक द्वीप-समूह आहे. या समुद्रात सिसिली, सार्डीनिया इत्यादी बेटे असून ती इटलीतच मोडतात. इसवी सन पूर्व ५१० ते २७ पर्यंत या देशावर रोमन रिपब्लिकचे राज्य होते असे इतिहास सांगतो. इसवी सन पूर्व २७ ते ४७६ पर्यंत जे रोमन साम्राज्य स्थापित झाले त्याचा पाया ज्युलियस सॅझरने घातला.

रोमन साम्राज्याचे पतन इटाल्यावर इटलीवर अनेकांनी आक्रमणे केली. इटलीचा खूप मोठा भूभाग १६

व्या १७ व्या शतकात स्पेनच्या ताब्यात होता. नंतर ऑस्ट्रियाने इथे शासन केले. व त्यानंतर फ्रान्सने. ब्रेव्हा फ्रान्सचा सम्राट नेपोलियन याने १८१५ मध्ये वाटरलूच्या लढाईत पराभूत झाला, तेव्हा स्वतंत्रता व ऐक्यासाठी इटलीत आंदोलन सुरू झाले. ते १८७० मध्ये सफल झाले.

पहिल्या विश्व युद्धानंतर (१९१४ ते १८) मूसोलिनीने 'फॅसिझम' नावाचे आंदोलन सुरू केले. याने केवळ तीन वर्षात तो प्रधानमंत्री बनला, तो हुकुमशहा बनला आणि जर्मनीच्या हुकुमशहा हिटलरशी त्याने हात-मिळवणी केली. तो दुसऱ्या विश्व-युद्धाचे कारण बनला. १९४५ मध्ये त्याला प्रधानमंत्री पदावरून हटविण्यात आले. तो आपला देश सोडून चालता होता तेव्हा त्याला मारून टाकण्यात आले.

१९४६ मध्ये इटली स्वतंत्र गणराज्य बनला. परंतु वार्षिक बढतणोंमुळे राजनैतिक क्षेत्रात सूप अस्थिरता निर्माण झाली. ४५ वर्षांत ५२ वेळा सरकारे बनली. काही सरकारे तर काही दिवसच सत्तावर राहिली.

अलीकडे शासक पक्षाशी हातमिळवणी केली, त्यांना ही शासनात सहभागी केले. त्यामुळे परिस्थिति फार बिकट झाली. लाचलुचपत व अनैति सूप वाढली. प्रजेने याचा जबरदस्त विरोध केला.

या पार्श्वभूमीवर लोकांता काही क्रांतिकारी बदल व्हावा असे वाटू लागले. त्यांनी रायॉस्ट पक्षाकडे सर्व अधिकार-सुवे सोपविली. मुख्य पार्टी 'कोजी इटालिया' स्थापन झाल्याला तीनच महिने आले आहेत. '५७ वर्षांचा त्या पार्टीचा नेता बर्नुस्कानी टी.व्ही. नेटवर्क वरील उच्चाधिकारी साहे. युरोप मधील एक संपन्न प्रकाशन-संस्था याच्या मालकीची आहे. बर्नुस्कानी जगातील एक अति-श्रोमंत माणूस आहे. लोकांनी त्याला आधुनिक संसार म्हणजे तर त्यात आश्चर्य ते काय?

शिष्य जगन्नाथ

सीतारुरच्या विश्वनाथता तीन मुलगे. पैकी थोरला शेता करीत असे, अन् मधला व्यापार. पण तिसरा मुलगा जगन्नाथ याच्याबद्दल मात्र त्यांना काळजी लागून राहिली होती. कारण त्याचा पाय मुळी घरात टिकतच नसे.

जगन्नाथ बोकरी किंवा अन्य कसलाच अडोंग करीत नसला तरी गावात कोणाकडे काही शुभकार्ये वगैरे असले की तेथे मगळा पुढाकार घेऊन सारी कामे पार पाडी, दहा माणसे हाता-खाली मिळवून तो त्यांच्याकडून कामे करवून घेई. पण असे बरताना तो कधी कोणाता दुसऱ्यात मात्र नसे. त्यांच्याकडून अधिकाधिक कामे करवून घेऊन, जरा कंठूनेच का होईना, त्यांना मेहनत नाही मिळवून देत असे. सर्वजण म्हणत की जगन्नाथ हा एक 'व्यवहारी तरुण' आहे.

त्याच गावातील एका नातेवाईकाने आपली मुलगी कमलनयना हिच्यासाठी विश्वनाथकडे जगन्नाथ बद्दल प्रस्ताव माणला. पण विश्वनाथ म्हणाले, "माझा मुलगा जोपर्यंत काही कमावण्यायोग्य होत नाही, तोपर्यंत कशाच्या आधारावर त्याच लग्न करून देऊ? ते करून देऊन त्याच्या बायकोचीही जबाबदारी मी काय स्वतःच्या अंगावर घेऊ?"

"आपला जगन्नाथ खूपच व्यवहारी आहे. त्याला वेदवनातल्या थडानंदाकडे पाठवा. तिथे त्याला योग्य शिक्षण मिळेल अन् माझी खात्री आहे की त्याला दरबारात नोकरी मिळेल." तो नातेवाईक म्हणाला.

थडानन्दचे नाव विश्वनाथानीही खूप बैकले होते. थडानन्द उगाच कुणाला ही आपला शिष्य बनवीत नाही, हे ही त्यांना माहीत होते. त्यांना शुल्क म्हणून खूप पैसे द्यावे लागतात.

जन् अशा शिष्यांनाच राजवऱ्यात नौकरी मिळते. त्यांच्याकडे असेही काही शिष्य आहेत, की जे त्यांच्याकडे दहा-दहा वर्षे शिकतच आहेत.

नातेवाईकांची सूचना विश्वनाथांना सूपच आवडली, अन् आपल्या मुलाला वेदवनात पाठनायच्या निश्चय त्यांनी केला. स्वतःच श्रद्धानन्दांना घेऊन त्यांनी जगन्नाथ बद्दल सर्व काही त्यांना सांगितले.

“तुम्ही जे सांगितलेत त्यावरून तुमच्या मुलाला व्यवहारज्ञान बऱ्यापैकी आहे, असं वाटतंय. माझ्या परीक्षेला तो उत्तरला, तर ठीक आहे, नाहीतर दरवर्षी तुम्हाला मला दोन हजार मोहोरा द्याव्या लागतील. शिक्षण पुरं

व्हायला किती वर्षे सागतील, हे तुमच्या मुलाच्या बुद्धिमत्तेवर अवलंबून राहील.” श्रद्धानन्द म्हणाले.

विश्वनाथने ताबडतोब दोन हजार मोहोरा पुढे ठेवून म्हटले, “तुम्ही माझ्या मुलाला कसल्या ही परीक्षेविषयीच प्रवेश द्या. मी दर वर्षी दोन हजार मोहोरा नक्की देईन.” सौताफुला पोषल्याबरोबर त्यांनी जगन्नाथला सर्व काही सांगितले.

जगन्नाथच्या मुलीच मनास नव्हते, तरीही पिण्याच्या इच्छेसाठी तो वेदवनात जाऊन श्रद्धानन्दांना भेटला. तो म्हणाला, “गुरुजी, मला माझ्या बाबांच्या पैशांच्या जोरावर नव्हे, तर स्वतःच्या लायकीच्या बळावर शिष्य अनायचंय, आपण माझी परीक्षा घेऊ शकता.”

“तुम्ही परीक्षा घ्यायला माझी काही हरकत नाहीय. पण तुम्हाला पिता अन् मी बोलणी करून सर्व काही ठरवून चुकलोत. माझ्या परीक्षेस उत्तरलास, तरी आमच्या बोलण्याच्या अटी तुला पाळाव्याच लागतील.” श्रद्धानन्द म्हणाले.

जगन्नाथ कबूल झाला. श्रद्धानन्दांनी त्याला अनेक प्रश्न विचारले. त्याच्या उत्तरावर खुश होऊन ते म्हणाले, “माझा शिष्य बनून तू नक्कीच माझी कीर्ती वाढवशील. मोठा माणूस वनायला तुला फार दिवसही लागणार नाहीत.”

गुरुजींच्या बोलण्याचा जगन्नाथलाही

आनन्द वाटला अन् त्याचा शिष्य म्हणून तो त्यांच्याबद्दल राहू लागला.

सहा महिने निघून गेले. वेदवनात श्रद्धानन्दांना बाणही ही सूपमे विचारणी मिळाले. जगन्नाथ लवकरच त्या सर्वांनाही प्रिय वाटू लागला. त्यांच्यातल्या मदन नावाच्या शिष्याशी त्याची विशेष मैत्री जमली.

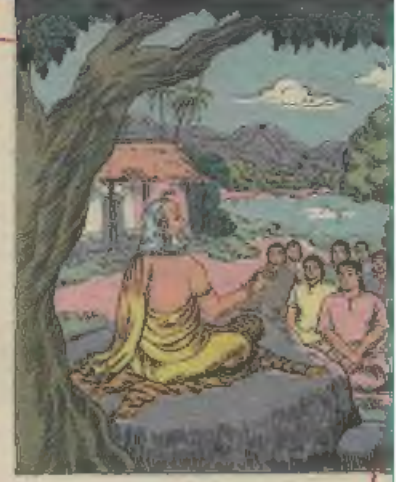
मदनला जगन्नाथच्या बुद्धिमत्तेबद्दल आश्चर्य वाटे. तो त्याला विचारला, “तुला तर सूपसा विषयांचं पूर्ण ज्ञान आहे. गुरुजी तुला हे सर्व सर्व कसं काय शिकवू शकतात?”

“मात्र जे ज्ञान आहे, ते सर्व सांसारिक विषयांचंय आहे. मी हे सारं गुरुजींकडून नाही शिकलो.” जगन्नाथने सांगितले; पण मदनचा पावर विश्वास बसत नव्हता.

मदनने बघितलं अन् श्रद्धानन्दांच्यापासून उरलेल्या बटीप्रमाणे त्यांना गुरुजींना नम्रता फक्त पाचशे मोहोरा द्यायच्या होत्या, त्यामुळे त्याला शंका होती की, आपली फी कमी असल्यामुळेच गुरुजी आपल्याबाबत फारशी रुचि दाखवत नाहीत.”

जगन्नाथच्या लक्षात आले की, येथील बऱ्याचशा शिष्यांच्या मनात अशाच प्रकारच्या निरनिराळ्या शंका आहेत. जे काहीच शुल्क देत नसत, किंवा जे खूपच कमी देत असत, त्यांच्या मनात तर अशा शंका जास्तच आहेत.

श्रद्धानन्द जे शिकवत असत, त्यात व्यावहारिक ज्ञानाचा जराही अन्तर्भाव नसे;

त्यामुळे त्यांच्या शंका जास्तच धुत होत गेल्या.

गुरु आपल्या आसनावर बसून पर्वत कला जडायला, महामुद्र करणे कराने, पाण्यात पोहावे कसेइ. अगदी सविस्तर सांगत. पर्वताचे स्वरूप अन् स्वभाव कसा असतो, मानवी शरीराची रचना कशी आहे, जलप्रवाहाची लक्षणे काय असतात यांबद्दल त्यांना खडा न खडा माहिती होती. श्रद्धानन्द स्वतः बाथूम सोडून कोठेच जात नसत. ते म्हणत की, पायी जास्त चालून आपले पाय दुखतात.

शारीरिक कष्ट केल्याने ते दुसू लागते, म्हणून महामुद्राबद्दलच्या बोलण्यात ते सृष्टीने सारे वर्णन करीत, पण स्वतः कुस्ती करून ते कधीच दाखवत नसत. स्वतः नदीवर पोहायला ते

कधीच ज्ञात नसत, कारण 'पाण्यात बुडून मरायचा धोका असल्याबद्दल' त्यांना एका ज्योतिषाने सांगितले होते. शिष्य विहिरीचे पाणी आपणून देत, त्याचेच ते स्नान करीत.

जगन्नाथ मनातल्या मनात खूपदा असा विचार करी की, अश्ल्या गुरूकडून शिकायचं तरी काय? गुरूजींनी त्यांना पाककला शिकवायला सुरुवात केली. कोणकोणत्या पदार्थांचे कायकाय वैशिष्ट्य असते, अन् त्यातली कोणती सामग्री वापरून एकादा पदार्थ जास्त रुचकर बनवता येईल वगैरे माहिती ते सांगत, तेन्ना विद्यार्थ्यांच्या तोंडाला पाणी सुटे. पण जात्रमात पकाचे साणे निषिद्ध असून कन्दमुळेच खाणे सक्तीचे असते. एक वर्षभर शिकवून झाल्यावर

श्रद्धानन्दांनी पुन्हा तेच पाठ शिकवले.

राजधानीतून प्रदीप नावाचा एक माणूस एकदा श्रद्धानन्दांना भेटून विमन्त्रण देण्यासाठी आला.

हा प्रदीप एक वर्ष श्रद्धानन्दचा शिष्य बनून बाश्ममात राहिला होता. वर्षभर शिकल्यानंतर त्याला राजदरबारात नोकरी मिळाली व तिथे त्याला चांगली कधीही ही प्राप्त झाली. त्याच्या कामाबद्दल संतुष्ट होऊन राजा त्याचा सत्कार करणार होता. या सत्कार समारंभाचे आपल्या गुरूजींना आमंत्रण देण्यासाठीच तो आश्रमात आला होता. शिष्यांच्या आग्रहावरून श्रद्धानन्द आपल्या अन्य शिष्यांसह राजधानीला गेले. तेथे मोठाच समारंभ आयोजित केलेला होता. समारंभात राजाने प्रदीपला दहा हजार मोहोरा पेट दिल्या. त्याच्या सन्मानार्थ राजाने कवींकडून श्रास कवने रचून घेतली होती. अन् राजाने राजनर्तकीच्या नृत्याचा कार्यक्रम ठरवून सवर्षे मनोरंजनही केले.

या सत्कारसमारंभात प्रदीपने गुरूजी श्रद्धानन्दांना मंचावर बोलावून त्यांचे पदवंदन केले. त्याने जाहीर केले की, "भाज मी ज्या स्थितीत आहे, त्याचे श्रेय सर्वस्वी माझ्या गुरूजींचेच आहे."

आपल्या भाषणात श्रद्धानन्द म्हणाले, "मी माझ्या या शिष्योत्तमांना पहिल्याच दिवशी म्हटलं होतं की-तू चांगल्या अष्ट स्थानी पोचशील, अन् माझं माव सर्वतोमुखी करशील.

हे असंच होणार हे मी प्रथमच ओळखलं होतं. मी या बद्दल अतिप्रसन्न आहे."

आपल्या गुरूजींच्या भाषणाने जगन्नाथला आनन्द झाला. जवळ बसलेल्या मदनला तो म्हणाला, "मी ज्या दिवशी शिष्य बनलो ना, त्या दिवशी गुरूजी मलाही अगदी असंच म्हणाले होते. शिष्य बनून मला आता सहा वर्षे झाली, अन् अजून किती दिवस हा विद्याभ्यास चालणार आहे कुणास ठाऊक! हा प्रदीप मोठा धोरणी म्हणायला हवा, त्यानं एका वर्षातच ओळखलं की, 'वा गुरूजीं जवळ शिकण्यासारखं आहेच काय मुली?' तो आश्रमातून निघून गेला, अन् आता पहा कसा बुद्ध स्वामी बसलाय! मी काही असं करू शकलो नाही." असले विचार डोक्यात येनात चालत राहिल्याने त्या रात्री

अपश्चायला झोप येईना.

दुसऱ्या दिवशी राजा श्रद्धानन्दांना भेटून म्हणाला, "माझ्या दरबारात कोषाध्यक्षांचे स्थान रिक्त असं आहे. आपल्या एकाद्या सुयोग्य शिष्याचं नाव सुचवावं मला!"

श्रद्धानन्द आपल्या शिष्यांकडे पाहू लागले. पटकन असा राहून जगन्नाथ म्हणाला, "मला असं वाटतं की माला विद्याभ्यास आता पूर्ण झालाय, गुरूजी अनुमति देत असतील तर हे काम करायची माझी तयारी आहे."

त्याला अनुमति देत गुरूजी म्हणाले, "तुझाही लवकरच असा सन्मान होईल. त्यावेळी या गुरूला विसरूनकोसही!" जगन्नाथ गुरूजींच्या पाया पडला.

आता जगन्नाथला बाजूला घेवून मदन

म्हणाला, "वाहिनीस आपल्या गुरुजींची पक्षपाती वृत्ती? तुम्हा बाबांनी दोन हजार मोहोरा दिल्यामुळे गुरुजींनी तुला नोकरी देववली, अन्यथासाठी तू कृतज्ञ होऊन बसून त्यांची आठवण ठेवणार. अशा ल्हान ते ब्रह्म गुरु मानले पाणार अन् आमच्यासारखे निष्पाप शिष्य मात्र कायम त्यांच्याबद्दल राहणार."

मदनच्या पाठीवर धोपटत जगन्नाथ म्हणाला, "तुला वैरसमज होतो आहे. कारण ते तर साऱ्या शिष्यांना सारखेच शिकवतात ना? पण ते जे काही शिकवतात त्यात एक स्रोत रहस्य आहे. फक्त पुस्तकातूनच आपण जे शिकतो ते स्वर्ग असते. अनुभवाशिवाय आपण पर्वत चढू शकणार नाही, युद्ध करू शकणार नाही, पाण्यात पोहू शकणार नाही, की अंतिम स्वर्गपाक ही करू शकणार नाही. जीवनात अनुभव हाच प्रमुख हे रहस्य आपण जोवर समजू शकत नाही, तोपर्यंत आपले शिक्षण अर्धवट आहे, असेच आपण समजायला हवे. प्रदीपन ते रहस्य लवकर जाणलं. म्हणून

वर्षभरातच आपले शिक्षण संपवून निघून गेला. त्यानं जीवनात अनुभवाला योग्य महत्त्व दिलं. एक वर्ष संपल्यावर गुरुजी जेव्हा जुनेच पाठ पुन्हा शिकवू लागले, तेव्हा आपल्याला ही वास्तविकता कळायला हवी होती. गुरुजींनी अप्रत्यक्षपणे ते आपल्याला दाखवून दिलं. न खोलातच आपले शिक्षण संपल्याच त्यांनी सूचवलं. खरी व्यावहारिक माणसं समजावून सांगत नसतात हे सारं! फक्त अप्रत्यक्ष सूचना करतात."

जगन्नाथच्या तीक्ष्ण बुद्धीची प्रशंसा करत मदन म्हणाला, "आता मला कळलं की दोष गुरुजींचा नव्हे. आता या ज्ञानाचा फायदा घेऊन काही दिवस गुरुजींची सेवा करीन अन् नंतर मी ही वाहेरच्या जगात पाय ठेवीन."

जगन्नाथ राजदरबाराची नोकरी करू लागला. नंतर कमलनयनाशी विवाह करून आपली योग्यता व अनुभवाच्या लढावर तो बुद्धपती पोचला. त्याच्यामुळे त्याच्या गुरुजींची ही कीर्ती वाढली.

कीर्तीसिंह

कोसलराज्यावर राजा सुषेण राज्य करीत आहे!" असे. जयसेन हा त्याचा निकटतम मित्र होता. तो केवळ मित्रच नव्हे, तर राजाचा सल्लागारही होता. बुद्धिवळाचा सेवक छेळण्याचे वेड असलेला राजा सुषेण स्वतः इतकाच प्रवीण असलेल्या जयसेनशी नेहमी बुद्धिबळेही खेळत असे. दोघे जण खेळायला लागले की त्यांना वेळेचे भान रहात नसे, खाण्या-पिण्याची धूढ रहात नसे.

जयसेनने एके दिवशी राजाला खेळात हरवले अन् हसतहसत म्हणाला, "बगाची ही रीत कशी आहे कळत नाही मला! तुम्हाला हरवण्यात मला आत्ता जितका आनंद झालाय त्याहोपेक्षा जास्त मला आपल्या मुलीकडून नातं खाण्यात होतं! तो आनंद वर्णनातीत

राजा यापूर्वीही ऐकून होता की जयसेनची एकुलती एक कन्या शक्तिसेना ही केवळ सौन्दर्यवतीच नव्हे, तर चांगली गुणी अन् बुद्धिशालीही आहे. पण जसे काही आपण काहीच जाणत नसल्याचा आज जाणत राजाने विचारले "अ? इतकी प्रवीण आहे मुलगी तुशी?"

"हो तर! वाटलं तर परीक्षाच घेऊन पहा तिची!" अशा मुलीचा पिता असल्याबद्दलचा अभिमान जयसेनच्या बुद्धगारात पुरेपूर दिसत होता.

"नक्कीच! बुद्ध्याच राखी येतो मी तुझ्याकडे. तुझा पाहणचार घेईन अन् बरोबरच तुम्हा शक्तिसेनाच बुद्धिवळातलं कौशल्यही पाहीन.

तुला बुद्धिबळात हरबगारी ही तुझी मुलगी एखाद्या पाहिलीच पाहिजे. टाकू एक-दोन डाव तिच्या बरोबर." राजाही हसत म्हणाला.

"हो, हो! जरूर या!" जयसेनने हुजोरा दिला.

म्हटल्या प्रसंगी दुसऱ्या दिवशी राजा सुषेण जयसेनकडे जाऊन शक्तिसेनाशी बुद्धिबळे खेळला. मोठ्या चपलतेने आपली प्यादी हलवत शक्तिसेनाने राजाला तीन वेळा मात दिली.

शक्तिसेनाचे चातुर्य, बुद्धिमत्ता व सौन्दर्य यांवर राजा मुग्ध झाला, बुद्धि व सौंदर्य यांचा असा सुरेख संगम आजपर्यंत राजाने पाहिला नव्हता.

जयसेनचा पाहुणचार स्वीकारत राजा म्हणाला, "शक्तिसेना सारख्या मुलीचा पिता असल्याबद्दल मी तुझं अभिनन्दन करतो जयसेन! पण ही मुलगी नसून, मुलगा असता, तर आपलीच छान झालं असतं. पण ते तुझ्या भाग्यात नाही."

"तुमचे म्हणणं नाकारणं माझ्या जिवावर येतय. माझी मुलगी शस्त्र अन् शास्त्रातही चांगलीच प्रवीण आहे. तिच्यापुढे एकाद्या पुत्राचो ही फाय माराव्यरी! पराक्रमी म्हणवल्या जाणाऱ्या कित्येक पुरुषांपेक्षा माझी शक्तिसेना कुतूब आहे. खरोखरच अशामुलीपा बाय म्हणवामला मला फार अस्मिमान वाटतो, अशीम अस्तनव वाटतो!" जयसेन अभिसराने म्हणाला.

त्याच्या या गर्वोत्तीने राजाच्या मणिमानाला धका पोचला. तो म्हणाला, "म्हणजे तुला असं म्हणायचंय, की माझा मुलगा कीर्तिसिंह याच्यापेक्षाही तुझी शक्तिसेना अधिक योग्य अन् क्षम्य आहे; असंच ना?"

राजाकडून अशा प्रकारच्या प्रश्नाची जयसेनला अपेक्षा नव्हती! तो एकदम थांबूनच गेला. तो कधी म्हणणार, इतक्यात त्याला टोकून राजा म्हणाला, "धावरू नकोस. मी तुझ्या मुलीची एक परीक्षा घेईन. त्यात ती कुत्तीर्ण झाली, तर सून बनवोन तिला मी आसली, अन् अनुत्तीर्ण झाली, तर आपलीच मुलगी मानून तिला मासरी पाठवायची

जबाबदारी कुचलोन, कळून माझी अट? जरा नीट विचार करून सांग."

अन्य काही अपायच नसल्याने जयसेनने 'हो' म्हटले.

"सग एक तर, तुला माहीतच आहे, की माझा कीर्तिसिंह सध्या झुतरेकडील अरबली पर्वत प्रदेशातल्या कुण्णचन्द्र यांच्या गृहकुलात शिकत आहे. कुलगुरु त्याची खूपच तारीफ करत असतात. येत्या पौर्णिमेला आपला लिथला विद्याभ्यास संपवून तो एकटाच राजधानीकडे येणार आहे. तुझ्या मुलीने शक्तिसेनाने त्याला वाटेतच जडवून पूर्वकडील जंगलाकडे वळवायचं काम करायचं आहे. त्या जंगलात शक्तिदेवीचं एक प्राचीन मंदिर असल्याचं तुला माहीतच आहे. शक्तिसेनाने कीर्तिसिंहला या मंदिरात तीन दिवस कैद करून ठेवलं पाहिजे. हे काम तिनं एकटीनंच करायचं आहे, कुणाचीही मदत वगैरे घ्यायची नाही. तिनं अन्यत्र कुठेही नव्हे, तर या मंदिरातच त्याला ठेवलं पाहिजे. ती हे सारं करू शकली, तर मी तिला आपली सूनं करून घेईन."

राजाच्या या अटी ऐकून जयसेन चाबकून गेला. अवाकच झाला तो. त्याची बुद्धी चालेनाशी झाली, एकदोन मिनिटे अशी गेल्यावर त्याने एकदम राजाचे हात पकडले अन् तो म्हणाला, "महाराज, पितृगर्वाच्या नशेत येऊन जेजे नकली, ते सारं परत घेतो मी! क्षमा करा मला! पण एका स्त्रीचो अशी कठोर

परीक्षा घेणं तुम्हालाही शोभत नाही."

राजा सुषेण एकदम गंभीर झाला. "असं आहे होय? जरा आपल्या मुलीला समोर तर बोलाव."

जयसेनने शक्तिसेनेला बोलावून घेतले. सर्व काही नीट समजावून सांगून राजा तिला म्हणाला, "मुली, तुझ्या पित्याच्या मनात केवळ पितृगर्वच नव्हे, तर पितृभोतीही आहे. म्हणून मी तुलाच विचारतो, की तुला हे सारं मान्य आहे? मान्य नसेल तर तसं ही सांगायला भिऊ नकोस मुली!"

शक्तिसेनाने तावडतोव मस्तक झुकवून म्हटले, "मान्य आहे मला काका!" तिचे कुत्तर ऐकून जयसेनला मात्र चक्राव वसला.

मन्त्रपणे हसत राजा सुषेणने त्याची फाट थोपटली अन् तो आपल्या राजबाड्याकडे निघून गेला.

राजा गेल्यावर शक्तिसेना जयसेनजवळ येऊन बसली आणि म्हणाली, "इतक काही भ्यायचं कारण नाही बाबा! माझ्या कर्तृत्वाबाबत जरा ही शंका नको आपल्या मनात."

तिचे बोलणे ऐकून जयसेन म्हणाला, "अग, एकदा मान्य केल्यावर झिजून अपयोगही काय म्हणा! पण शेवटी मी एक बाप आहे, हे तुलाही माहीतच आहे. तो राजकुमार कृष्णचन्द्रसारख्या गुरुच्या प्रिय शिष्य आहे. राजनीती, युद्धकला आणि व्यवहारजाणात त्याच्या बरोबरीच कोणी

नाहीच. अशा माणसाला फसवून कैद करणं सोपं नव्हे. अन् शित्राय हे काम तू एकटीनेच करायचंय. तुहे कठीण काम कसं करू शकशील. याचं भय आहे मला! काही झालं तरी तू खी आहेस हे विसरून कसं चालेल?"

पण शक्तिसेनाने निर्भयपणे पित्याला विचारले, "पण महाराजांना सुद्धा हे सगळं माहीत आहे न? तरीही, मला असं सांगा बाबा, ते आपली अशी कठोर परीक्षा का घेत आहेत?"

जयसेन एकदम आवेशात येऊन म्हणाला, "आणखी कशासाठी? मला तुझ्या योग्यते बद्दल जो गर्व आहे, तो मोडायचा आहे त्यांना. म्हणूनच त्यांनी ही वाट शोधलीय. माझा गर्व हरण करण्याची नामी संघी त्यांना शिकविली आहे."

शक्तिसेनाला एकदम हसू आले. ती म्हणाली, "प्रियामुळे माणूस बलहीन बनतो. ते माणसाची दिशाभूल करतं. तुम्ही स्वतःच याचं बृदाहरण आहात. बाबा, प्रत्येक निकृष्ट अशा भावनेची एक शुद्ध स्थिति असते. एक विद्यार्थी, दुसऱ्या समर्थ विद्यार्थ्याचा मनोमन द्वेष करतो, त्याच्याशी स्पर्धा करायचा प्रयत्न करतो. द्वेष ही निकृष्ट भावनाची शुद्ध स्थिती आहे. त्याचप्रमाणे पितृगर्व हीही गर्वभावनेची शुद्ध स्थिती होय. अशा शुद्ध स्थितीचा विनाश करू पाहणं, अक्षमपणाचं होईल. मला असं वाटतंय की, आपले महाराज काही अंधम

नव्हेत. त्यांच्या या प्रस्तावाबद्दल गळीप काहीतरी गूढ अर्थ असला पाहिजे. माझ्या म्हणण्याचा नीट विचार केलात, तर तुम्हालाही सत्य काय आहे, ते कळून चुकेल बाबा. जरा शांतपणे विचार कराना आपण."

गुलीच्या बोलण्याने लजित होऊन जयसेन म्हणाला, "होय, तुझं म्हणणं खरं आहे. महापाज अशा वधम लोकांपैकी नव्हेत." जयसेन असंच काहीतरी नंतर स्वतःशी बडबडत, विचार करीत राहिला. त्याला पाहून असे वाटत होते की, आपता आपताच त्याची नशा भुरगट चालली आहे.

रोक्या नेळाने मस्तक मुचनून प्रेमभराने आपल्या मुलीकडे पहात, लांब श्वास सोडत जयसेन म्हणाला, "बाळ, मला एका

गैरसमजातून वाचवलेस तू. आपली कल्पना बरोबर असेल, देव करे, ती बरोबरच असो- तर तुला बरेच काही सांभाळचंय मला! नीट लक्ष देऊन ऐक."

"राजा सुषेण अन् माझी मैत्री खूप पूर्वीपासूनची आहे. खूप पिढ्यांपासून आपल्या घरण्यातल्या लोकांवर कोसल राजघराण्यातल्या राजांचं प्रेम आहे. आपले पूर्वन नेहमीच या राजांचे खास सहाय्यार म्हणून राहिलेले आहेत. हे बंधुत्व माझ्या आजोबांच्या पणजोबांपासून सुरू झालंय. त्यांचं अन् माझं नाव एकत्र. ते बहुमुखी प्रतिभाशाळी होते. मुख्यतः तंक्रमन विचेत त्यांचा हात खरू शकणारा देश-विदेशातही दुसरा कोणी नव्हता.

त्या वेळी महाराज विचित्रवर्मा यांना तर्काने विद्येत चांगली हचि होती. त्या विषयाचं त्यांना थोडं फार ज्ञानही होतं. या विद्येत पारंगत असलेल्या आपल्या पूर्वज जयसेनाबद्दल त्यांच्या कानां आलं. त्या दोघांच्या भेटीचं रूपान्तर मैत्रीत झालं. आपले 'भास सल्लागार' असे पद देवून महाराजांनी त्यांचा सत्कार केला. सर्वशास्त्रपारंगत, वृद्धार आणि बुद्धिमत्त अशा राजाच्या मैत्रीमुळे जयसेन प्रसन्न झाले. काही काळातच दोघं जिवामावाचे मित्र बनले. महाराजांसाठी आपले प्राणही द्यायची जयसेनांची तयारी असे.

जयसेनांच्या नान्विक विद्येच्या जगाच्या सहाय्याने ते दोघे आपल्या राज्यात अदृश्य

रूपाने हिडत असत; प्रजेची सुखदुःख समजून घेऊन असत, चोरखंदमाशांना पकडून शिक्षा करत अन् दीनदुःखी लोकांचं दुःख दूर करत.

अशा प्रकारे त्यांच्या राज्यकाळात प्रजा सुखी, शान्त असे. तिला कमलीही कमतरता भासत नसे, त्यांचं जीवन निष्कंठक चालू असे. चोर-दरोडेखोर महाराजांच्या नावानेच चळ-चळा कापत.

महाराजांच्या एका वाढदिवशी जयसेनांनी त्यांना एक मोल्यांचा हार भेट दिला. हार काही साधारण नव्हता. अद्भुत अशा मांत्रिक शक्ती त्यात होत्या. शुद्ध मोल्यांच्या त्या हारात नवरत्नही जडवलेली होती.

सर्वसाधारण हारांसारख्याच दिसणाऱ्या त्या हारात आपल्या सर्व शक्तींचा वापर करून जयसेनांनी त्यात तीन अद्भुत शक्तींचा स्थापना केली होती. तो हार गळ्यात घातला, की त्या व्यक्तीला अदृश्य रूपात हवे तिथे जाता येईल; समोरचा माणूस खरं बोलतोय का खोटं, हे ताबडतोब समजून येईल आणि तिसरी सर्वात महत्वाची शक्ती म्हणजे जमिनीच्या अत असणाऱ्या खजिन्याचा पत्ता लागेल. महाराजांबद्दलचा जो अपार आदर आणि प्रेम जयसेनांच्या मनात होतं, त्याचं फळ म्हणजेच तो हार!

त्या हाराची वैशिष्ट्यं कळल्यावर महाराज अवाक् झाले! त्यांचं हृदय कृतज्ञतेने भरून आलं. जयसेनचं प्रेम, विश्वास आणि मैत्रीच्या

स्मरणाने त्यांच्या डोक्यात अरक तराळून आले.

जसेच दिवस जात राहिले; आणि एकदा जयसेनने दिलेला हार घालून महाराज विचित्रवर्मा परिवारासह शिकारीला गेले. प्रकृति बरोबर नसल्यामुळे जयसेन त्यावेळी महाराजांबरोबर जंगलाकडे जाऊ शकले नाहीत. ते राजधानीतच राहिले.

दिवसभर शिकार केल्यानंतर महाराज आणि बाकी सर्वजण शिबिरात परतले.

पहारेकरी सोडून बाकी सर्वजण झोपून गेले. पण महाराजांना झोप येईना. अचान्त होऊन ते शिबिराबाहेर आले अन् निरुद्देश्य इकडे तिकडे फिरू लागले. पहारेकरी महाराजांची विचित्र चर्चा पाहून त्यांच्या मागेमागे जात राहिले.

अचानक एका ठिकाणी महाराज थांबले अन् तांबडलेच तिथली जमीन खोदण्याची आज्ञा त्यांनी दिली. चोह्याच वेळात ते स्थान मशालीच्या कुजेडातच झगमगू लागले. रात्री सुरू केलेलं खोदकाम दुसऱ्या दिवशी दुपारपर्यंत

चालूच राहिलं.

दुपारी भूयर्मात त्यांना शक्ति देवीची एक काळी मूर्ति सापडली. तिच्या नाकात तिथ्याची एक चगकी होती. ती मूर्ति पहाताच महाराजांना अपार आनंद झाला. आनंदावर काबू गिळवत त्यांनी ती मूर्ति तांबडतोड राजधानीत घेऊन जायची आज्ञा दिली.

भाग्य की दुर्भाग्य कुणास ठाऊक, पण मन्त्री प्रल्हाद याने महाराजांना डाटकाव केला. तो महाराजा की भागमशास्त्रज्ञ आणि तांत्रिक यांनी परवानगी देईपर्यंत मूर्ती घेऊन झलू नये. तसं केल्याने कदाचित् काही अशुभही घडेल. वसेसांगून त्याने महाराजांना सावधान केले."

मोठ्या अनिच्छेनेच महाराज गप्प राहिले अन् रक्षणासाठी काही सैनिकांना तेथे ठेवून बाकीच्या परिवारासह महाराज राजधानीला परतले.

क्रमशः

राजा- एक मोठा, एक छोटा

दुर्दमनियबी विक्रमराजा पुन्हा त्या झाडाकडे गेला. घेत आपल्या सांघावर लावून तो स्मशानाकडे चालू लागला. तेव्हा त्या प्रेतात निवास करणारा वेताळ बोलू लागला, "राजा, कुठलं तरी महान् ध्येय गाठण्यासाठीच तू हे कठोर श्रम करतो आहेस असं वाटतंय. पण कार्य पूर्ण व्हायची वेळ जवळ आली की नेमक्या त्याच वेळी काहीजण आपलं ध्येय, बुद्देश विसरून अगदी विच्छर्त बर्तणुक करतात, अन् त्यांचं कार्य फसतं. कमलाकर नावाच्या एका बुद्धिमान माणसाची गोष्ट मी तुला सांगतो." अन् वेताळ गोष्ट सांगू लागला:-

त्रिपुर राज्याचा राजा होता सुमन्त. त्याच्या शासनकाळात राजकर्मचाऱ्यांत लाचलुचपत फारच वाढली प्रजा जे कर देई, ते सारे या लाचखोरांच्या विशात जात. त्यामुळे खजिना रिकामा होई. तो रिकामा झाला की राजा करवाद करी. कराच्या रुपानं आपले घन

वेताळ कथा

काही विवस पुरे. अन् पुन्हा करबाइ डोखावर नसे.

त्रिपुरदेशच्या चव्हावती नगरात कमलाकर हा बुद्धिमान माणूस रहात असे. कोणती ही अडचण होे बुटकीसरशी सोडवून दाखवी कित्येक लोक त्याचा सहा आगवसल घेत. पुढे दशत दुष्काळ पडल्याने त्याच्याकडे लोकांचे येणे जाणे बन्द झाले. प्रजेला काही मिळकतच राहिली नाही. करही पुन्हापुन्हा वाढत राहिले ही परिस्थिती कमलाकरच्याने पहावेना. तो थेट राजधानीत पोचला.

रानाला भेट दृष्टिग्या या प्रजेकाला समीर नावाच्या राजकर्मचाऱ्याची परवानगी घ्यावी लागत असे. समीरला भेटणं म्हणजे सोपी गोष्ट

नव्हती, त्याच्या घराच्या पहऱ्यावर असणाऱ्या नाकाली अगाडर दोन मोहोर देख करवा लागल्या, तंन्हाच कमलाकरचे समारशा भेट होऊ शकली.

समीरने प्रथम विचारल, 'राजाशो नुमचे काय काम आहे?'

प्रजेला जेव्हा हरत हेच कष्ट मदत करावे नागतात तेव्हा राजाचं कर्तव्य अमृत की राजाने जनतेला मदत करावी पण आपले महाराज तसे न करता, मुलाने लाकावेग नवनवे कर लादत आहेत, मी या गोष्टीकडे त्याच लक्ष घेऊन त्याला त्याचा धुक समजावून देऊ इच्छित आहे 'कमलाकर' अन्तरला

'महाराजाना सगळ काही कळत आहे, पण छजिताच पिकामा असतं, तर तं तरी बिबरत काय करतील?' समीर नोतला

'ती अडचण गोडवायचा मार्ग शोधणाऱ्यालाच राजा द्यायचा हक असतो त्यांना जर तो मार्ग माहीत नसेल, तर मी त्यांना तो सांगू शकन.' कमलाकरने मागितले

'हे! महाराजाना घेतायला कितीत तुरी गुरी माणसही येतत त्यांना अडचण सांगीच तर माझी नेमणूक झालीय तुम्ही मला शहर मोहारा चा; मी तुम्हाला कांन्हा मन्त्र्यांकडे पाठवीत ते तुम्हाला मधल्याकडे पाठवीतील नंतर मधने तुम्हाला वरिष्ठ मन्त्र्यांकडे रवाना करतील, या मान्यांना संतुष्ट केलंत, तरच तुम्हाला महाराजांना भेटता येईल मीच या

सवांच्यात कमी पैसे घेणारा आहे.' समीरने अगदी नि सकोवपणे सांगून टाकलं

कमलाकरला फळत चुकल की राजाचं दर्शन असक्य आहे, अन् तो पारच निराश झाला. राजधानीकू निघून तो जंगलाकडे निघाला. तिथ त्याला एव मुनि भेटला त्याला पाहून मुनि म्हणाला, 'नर दाल तु अगरी योग्य वेळी येतलास मना. मी हिमालयाकडे निघून चातलीय ताक्याजवळ एक फार शक्तिशाली अंगडी आहे.

या अंगडीला एक पांढरा खडा जडवलेला आहे वाईट माणसाची गाठ पडली तर तो पांढरा खडा निळा होतो बोटावर ती अंगडी घालणाऱ्याने एकादरी मन्वाचा सुचार केला, तर मनाने असल ते त्याला मिळत'

मुनीन कमलाकरच्या बोटावर अंगडी चढवली अन् मुनीला प्रणाम करून कमलाकर पुढे निघाला, अंगडीच्या प्रभावावा सहात्याने तो लगेच आपल्या परी गावून माणसा कुटुंबियांना म्हणाला की 'आरण सर्वजण आता राजधानीत न्हायला आवू.'

अंगडीच्या महात्म्यामुळेच एका संपन्न व्यक्तीने कमलाकरला थायलं पर पुनटर हायला विल

राजाघातीच शहर खूपच विशाल होतं. नित्य सामान्य माणसांना घेऊन कयलाकर लासलायू माणसाची माहिती काढत राहिला अस लोक तिथे एक दोन मव्हतं, तर हजारांनी होते तो प्रथम नगरातल्या प्रमुख व्यापाऱ्याकडे गेला त्याच्यासमोर पांखताच अंगडीतला पांढरा

खशानिळा झाला ह्याभाणूच अनैतिक. आत्म्याचे त्याला तानडमोब कडून चुकले. कमलाकर त्याला म्हणाला "तू एक योग पापी भाणूस आहेस, तू मला दरमहिना दहा हजार मां होरा देत रहा, म्हणजे तुझी पाप धुतून आनील, मास ऐकल नाहीस तर तुझे हातपाय तुले पडून जातील."

व्यापारी कमलाकरच्या मसकीला मुलीच घाबरला नाही. कमलाकरने पंचाक्षरी मन्त्र मनासल्या प्रमाणे तीनदा झुंजारला, अन काय तो व्यापारी निवड्या तिथे साली कोसळला. त्याच हालपायच कामातून गेली घाबरून जाऊन त्याने कमलाकरला रक्कम देण्याची व्यवस्था केली अशा प्रकार कमलाकर अनेक अनैतिक

लोकांना भेटला अन त्यांना घमक्या देऊन त्याने त्यांच्या त्यांच्या आर्थिक स्थितीप्रमाणे घन झुकळले. त्याने अशीही व्यवस्था करून ठेवली, की त्याला दरमहिना घन मिळत राहील.

कमलाकर आता एका सुन्दर महालात राहू लागला. आपण गरीबांना मदत करू इच्छित असल्याची घोषणा त्याने देववली. मांड्या संख्येने लोक त्याच्याकडे येऊ लागले.

सामान्य जगतेत कमलाकरची सूप कीर्ती झाली. नीतिभ्रष्ट अधिकारी प्रथम राजाकडे कमलाकर विच्छेद झार करायला धजावले नाहीत पण हळूहळू धैर्य एकत्र होऊन त्यांनी राजाच्या बानी तक्रार सोडवली, राजाने नीतिवृत्ति मन्व्याना योगितली बगिहाकडून कनिहापर्यंत पोचून शेवटी नीतिगरीब्याही कानी आली. दहा सैनिक बरोबर घेऊन तो कमलाकरच्या घरी झडकला.

कमलाकर म्हणाला "प्रथम स्वतःच्या पापाची कैफियत दे."

"शत्र्याकडे कैफियत मत्तग्याची हिमत झाली त्या? मग तर तुला तुझ्याच सवायला हवं मी सैनिकही आणलेत बरोबर. 'समीर झुंझलाच

"वा! छान कैलम. प्रथम तुझे शेवडाशेपाई घरी पाठवून आणसो पाच हजार मां होरा मागवून घे. अनु दर महिन्याला अशीच रक्कम पाठवत रहा माझ्याकडे म्हणजे तुझी आपल्या पापातून मुक्तता होईल, अन पुण्य

कमच लागशील समजले?" असं म्हणून कमलाकरने मनात तीनदा पंचाक्षरी मंत्राचा जप केल, 'नाम' समीर तिथल्या तिथे साली कोसळली. थळत पाच हजार मां होरा मागवून दिल्यावरच तो ठीक झाला.

मघच्या जाण वरिष्ठ मत्तग्याचीही जधीच मग झाली ते तो कमलाकरला गोंठसोतया रकमा देऊ लागले.

राजाला हे सर्व नमजले. कमलाकर कीर्ती भवसामान्य माणूस नसून तो एक मसाधारणच खास व्यक्ति आहे हे कळायला त्याला वेळ लागला नाही. राजा स्वतःच कमलाकरला जेठ्याचा निघाला.

कमलाकरने राजाला चरणस्पर्श करून बंदन केले. चर्कित होऊन राजा म्हणाला, 'तुझ्या बाबतीत मोबरच काही ऐकलय, पण माझ्याकडून तुझ्या मनात इतका आदर असोस नव्हतं वाटल मला."

"मी तर आपल्यापेक्षाही मोठा राजा आहे तरीही अनीताला नीतीचे पाय धरायला हवेतच ना," कमलाकर म्हणाला.

"म्हणजे असा अर्थ होतो की तू अनैतिक आहेस' तू हे मान्यही करतोस मग आजून झुंजून अनीतीचा मार्ग का स्वीकारलास?" राजाला त्याला विचारले.

"मी म्हणालो ना, की मी मोठा राजा आहे, पण आपण काही हरकत घेतली नाहीत. म्हणजेच आपण मान्य करता की, आपण ते

मान्य करता?" कमलाकर बोलला.

"मी एक सर्वप्रामाण्य राजा आहे, पण तुझ्या वळत तर मन्त्रशक्ती आहे, तेव्हा मजलच पाहिजे की तूच मोठा राजा आहेस." राजाने कबुली देत म्हटले.

कमलाकर हसत म्हणाला, "आपण राजावंशात जन्मलात, मग म्हणून आपण राजा बनलात. ज्या सिंहासनावर बसता त्या सिंहासनाने आपणाला काही विशिष्ट अधिकारही दिले आहेत, त्यामुळेच प्रजा आपल्यावर लाडलेले कर आपणाला देते, मग आपणच सगळा बरं, आपल्या बांधांच्यात काय करू आहे."

"बजिना रिकामा झाला, तर कर वाढवणं हे अनुचित तर नक्कीच नव्हे ना? राजाला

प्रजेसाठी काही करायचे नसून, तर प्रजेने त्याला पैसा तर शायला द्यात न?" राजाने आपली बाजू मांडली.

"पण खनिजा रिकामा होतो कसा? राजाकर्मचारीच त्या घनका दुरुपयोग करतात, हा विचार कधी केलाय आपण? आपले अधिकारी आणि व्यापारी घानी अनीतीच्या नीमाच ओलाडल्या आहेत." कमलाकरने सांगितले.

"अगरी खोट आहे हे माझ्या राज्यात अनीति मुळाच नाहीये तुच एकटा असामणूस आहेस की जो अनीतिकारक मार्ग अनुसरत आहेस?" राजा राजाने बोलला.

"मी कसा काय अनैतिक ठरू शकतो?

प्रजेवर अवलंबून असणारे एक लहान राजा आपला आपण अत मा अवलंबून आहे भारी अनैतिक व्यक्तीच्या पैशावर" म्हणूनच मा माठा राजा आपणच जरा नीट विचार करून घ्या ' कमलाकर म्हणाला

कमल केरळची बोलण्याने र जाल्य डोळ्यात आंगनाच प्रकाश पडला कमलाकरला त्यान वचन दिले की- 'इशूत पुढे मी काणत्याही प्रकारची अभीति होयून देणार न हे स्वार्थी अन् अनैतिक लोकान अगदी कडक शिक्षा देणारीन त्याघाने गाड्यावापरान चानवीन

कमलाकरने आता राजाला अंगश्रीच अस्य सांगितला राजान त्याच्याकडे ती अंगठा सांगितली पण नकार देत कमलाकर म्हणाला "गाही महारान, या जन्मान अगरी माझ्या बळकच शरीर भुननतर ती माझ्या वारसाकडे जाईल, पण आपण मात्र आपल वचन विसरू नये हो" अशा तऱ्हेने राजाला रावध करून कमलाकर आपल्या गावाकडे परत निघाला दान्त त्याने ती अंगठी एका सरोवरत फेकून दिली

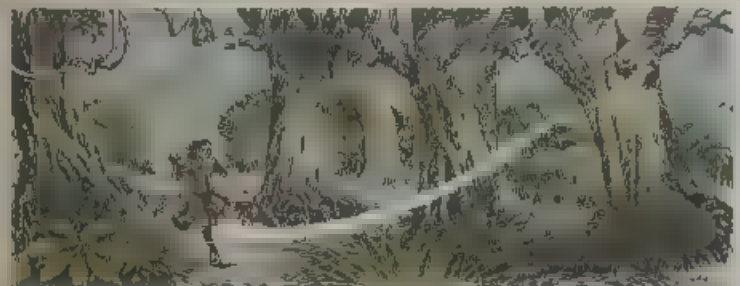
अशी पूर्ण गोष्ट मागून वेताळ म्हणाला "राजा, कमलाकर बुद्धिमान आहे जन्मकल्याणाची इच्छा करणारा आहे, पण तुला नाही वाटत, की त्याच बायण अविवेकी आहे राजा असमर्थ अन् प्रजेबाबत उदासीन आहे सूत्ररूपण राज्य चालवण्याच समर्थ त्याच्या अंगी नाहीये, मग कमलाकरने स्वत राजा

राजा शासनाच्या मांड्या आपल्या हाती घ्यायला हव्या होत्या पण त्याने तर ती सुवर्णमायी हातार घालवली, राजाला त्याने सांगितले की अगरी माझ्याच वरठ राहिल बाण माझ्यानतर ती माझ्या वारसाकडे जाईल पण त्यान च ती तातेत एका सरोवरत टाकून दिली वडेपणाच नव्ह का हा त्यान' राजाला दिली अमनीतर या अगरीच्या साक्षान स्वार्थी अधिकार्यांना नाव्यात रूडू शकला असता तो. माझ्या या शकाच धुतर माहीत असूनही सत्ताभयच घटलस, तर तुला माहीतच आहे राजा, तुझ्या मस्तकाची छकल होयून पडतले

वेताळाचे शंकातरिमत करत राजा म्हणाला, 'कमलाकर राजघानीतून बाहेर पडला अन् त्याला मूर्तीकडून एक शक्तिशाली अंगठी प्राप्त झाली, स्वत राजाकनायच त्याच्या कधीच मतान आने नाही त्यामुळे 'कमलाकर ने मधी घालवली' हे म्हणण निराधार आहे. राजान अगरी सामूनही ती न देणान त्यान

शापली बुद्धिमत्ताच सिद्ध केली, कारण राजाने आपले शासन चानुर्य आणि अधिकार्याच्या बळावर चालवण्याप्रयत्न केल्याम दुष्परिणाम होण्याची शक्यता अगने, हे मल्यच कमलाकर राजाला मुचवू रचिल्ल होना 'आगरी माझ्या कडे अन माझ्या वारसाकडेच राहिल' असे म्हणण्यान त्याचा अंश राजाने चुकीची काम करू नयेत इतकाच होता. गावी जाता जाता अंगठी त्याने पाण्यात टाकून दिली, हे तर त्याच्या दार्किक दृष्टीच अवलत अदाहरणच आहे. अंगठी त्याच्या वारसाकडे गेल्यावर त्याच्यापैकी कोणी स्वार्थीपणाने तिचा दुरुपयोग केला, तर मार राज्य नष्टपट्ट होईल, विचारी प्रजा अगरीच सकरात सापडेल, म्हणतच कमलाकरने ती महामायी अंगठी सरोवरान फेकली "

अशा प्रकारे राजाचे मौनभंग करण्यात या वेळीही वेताळ सफल झाला बन् लगेच त्याच्या खाद्यावळन अद्वय हायून आडाकडे गेला

चतुर राजकन्या

अवर्त्ती टेंकली राजाच्या मुला गळण्यात पदार्पण करता करता केवळ मुदुवनेतच राहते तर शासनासंबंधीच्या विषयांतलं बांगलोन पाहतात हातात किंवा मग निवास करून याकांयही राहता येते. गोप्यकरांकाडे त्याने वासपावल्या गर्व राजपुत्रांना जालावणं घेते आणि त्यांच्या आपापसात निमित्तकल्प रमशा आचरिते केवळ त्यात पक्षपल्ल आणि विद्वमार्क हे दोन धर्कट विद्यात सरकेंच पाहते असल्याचे सिद्ध होते. आता राजापुत्र समस्या वृध्या राहिली

तो आपला कानेला म्णाला, 'आपण टेंबलेच्या चढाओढीचा परिणाम तुला काढताच आहे, तेव्हा मुद्या मजकूदी चीन काढावणं या तेंप्यांची नावं मिहून त्यांच्या घड्याला तुझ्या सेवेत येवीच. मोगल्या हाया कुटुंबियांसारंग ह्यागला एक बिड्डा मुचलायचीस त्यात ज्याच नाव असेल, तोच तुला सावी फरी असेल

या दोन्ही राजपुत्रांत तिला विद्वमार्क ज्यस्त पसल होता, पण पुढावेत आपल्या मित्राचा पुत्र असल्याने राजाच्या मनात ताच जावद व्हेला असं होतं. आपल्या सखांकटून राजकुमारांना कळले की राजाने दोन्ही बिड्डांवर पुष्पधत्तयेच नाव मिहिले आहे

दुसऱ्या चिन्हा राजाने स्वर्गाच्या कुपल्लेखीत निद्रिया टेंबलेने सुगुणपात्र राजकन्येसमोर घडले. राजकन्येने त्यातला एक कापद भुचनमा भनू ता मुघडन झळाले. 'नाव अड्डारायतायला नाज बाउडेय तेका दुसरी मिहिल बिड्डा तुम्हीच भुचनू ना ना' म्हणजे माझ्या हातातल्या कागदावरचं दुसरे नाव माझ्या पतीचं असं नवोसर ना'.

दोन्ही कापदांवर पुष्पधत्तयेच नाव असल्याने आपल्या हातातल्या कागदावरचे भावं नाव घडाला बिड्डातलेच नागने. अन् राजकन्येला आपोआपच हव्या असलेल्या पतीचां घामे झाली. तिच्या बुद्धिमत्तेची मनातल्या मनात तारीफ करून राजाने विद्वमार्क वरोवर तिचा निवास काढामाटाने करून दिला

चान्दोबा पुरवणी-६७

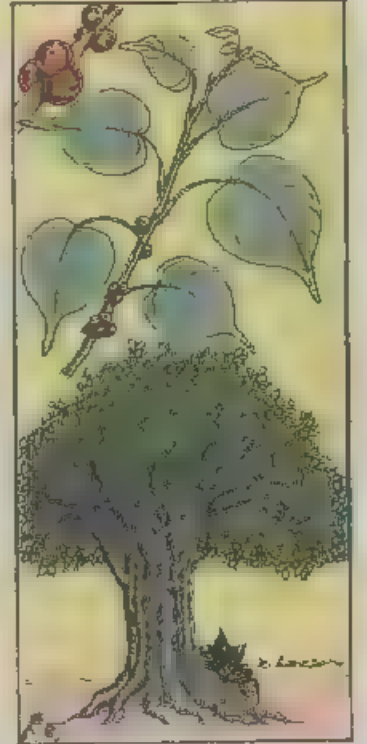
बोधिवृक्ष

सिद्धार्थ अनेक वर्षे बोधिवृक्षालाी बसून राहिला आणि नन्तरच त्याचा ज्ञानप्राप्ती झाली. म्हणूनच त्याचे नाव 'बुद्ध' असे पडले. हा वृक्ष ज्या ठिकाणी आहे त्या ठिकाणीचे नाव पडले बुद्धाया. हे स्थान चारंगले प्रसिद्ध झाले. सम्राट अशोकाने बुद्ध धर्म ग्रहण केला त्याने आपला कन्या सपरमिण हिचा बुद्ध धर्माच्या प्रसारासाठी श्रीलंकेत पाठवले. तिने आपल्याकरीबर या बोधिवृक्षाची फांदी नेली होती. इ.स.पू. २८८ मधे श्रीलंकेतील अनुराधापुर येथे या फांदीचे वृक्षारोपण करण्यात आले. गजकलवळ २,५०० वर्षांपूर्वी लावलेला हा वृक्ष आजही तेथे अस्तित्वात आहे.

संस्कृतमध्ये या वृक्षाला अश्वत्थ वृक्ष' असे म्हणतात, मॅटिगमध्ये याला 'फेकम रिनिजियेमसिन' म्हणतात. हा वृक्ष पवित्र मानला जातो. साधारणतः तेवढे उगावांसघामधर्माचे पात्र बांधून व वृक्षालाकले आवळतात. हा वृक्ष लावणाऱ्याला पुण्य प्राप्त होतं, असे मानले जाते, या वृक्षाचा मुळ अश्विनीत खूप दूरवर पसरला. महसा कोणी हें वृक्ष किंवा त्याच्या फांद्या कोडन काहीत.

बोधिवृक्षाची पाने तुटपाच्या आकाराची असून चकचकीत रश्मिचक असतात. पातांचा रंग धांपरीसारखा असतो. पाने नेहमी धाला लोडल्या स्थितीत असल्यामुळे पांढऱ्या वायानेही सज्जसज आताळ करत ती हलू लागतात. सगळीत अपण याला 'पिरळ' असे म्हणतात. याची फळे पक्षी माठपर आवडीने खानात अन् बिया कुठेही राकून देतात. त्यामुळे आसाह इतारतीच्या मिनीतून किंवा चकूनयांना पडलेल्या भेनेतून ही रोपे असलेली भाडळतात.

आपल्या देशाची वृक्षसंपदा

PARLE
mango bite

NAME	
SCHOOL	
STANDARD	DATE
SUBJECT	

PARLE
big chief
BANANA MANGO ORANGE

NAME	
SCHOOL	
STANDARD	DATE
SUBJECT	

PARLE
POPPINS

NAME	
SCHOOL	
STANDARD	DATE
SUBJECT	

PARLE
POPPINS

NAME	
SCHOOL	
STANDARD	DATE
SUBJECT	

PARLE
Parle G

NAME	
SCHOOL	
STANDARD	DATE
SUBJECT	

PARLE
Super Milk

NAME	
SCHOOL	
STANDARD	DATE
SUBJECT	

PARLE
Melody

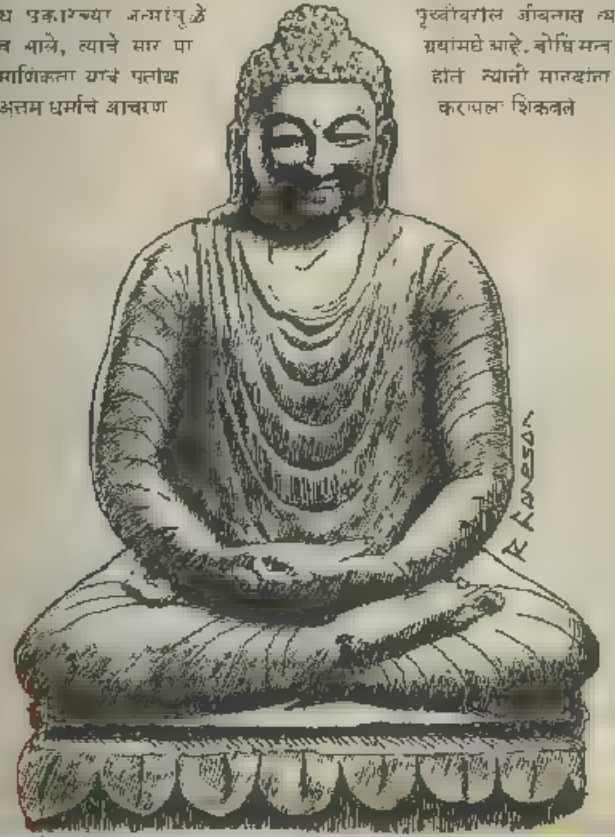
NAME	
SCHOOL	
STANDARD	DATE
SUBJECT	

PARLE

NAME	
SCHOOL	
STANDARD	DATE
SUBJECT	

अन्त होता ' ' फुलांचा सुगन्ध वहात्या हवेमधोय टिकू शकत नाही, परन्तु प्रामाणिक व्यक्तीचा सुगंध (प्रभाव) मात्र सुखी हवे व असारचहाव यांना तोंड दंतदंत दाही दिशा भरून टाकतो ' '

निर्पोटिका बौद्ध धर्माचे अक्षरभूत ग्रंथ आहेत. याशिवाय बौद्ध अनेक कथा ही प्रभुत्व आहेत या कथा बोधिसत्त्व वतलेल्या बुद्धाच्या विविध अशा पूर्वजन्मांचे विवरण देतात अम त्या वरावरच त्यांनी निरनिगळे प्राणी वना विविध प्रकारच्या जन्मांमुळे अनुभव घाले, त्याचे सार पा व प्रामाणिकता यांचे पत्ताक अशा अन्तम धर्माचे आचरण घेतलेल्या जन्मार्चा ही माहिती देतात पृथ्वीवरील जीवनात त्यांना ज गयामधे आहे. बोधि मन्त ह नीर्न होत त्यांनी मानदांत आदर्श करणाला शिकवले

तुम्हाला माहीत आहे का!

१. यद्वाहीन्वा यन्वाया आपना कोणी कसी ?
२. रेडक्रॉस आन्तोनानावी ह्मणना घोणी याली ?
३. डॉयण ह्मणकेंतलान ब्रालिन्डिया नाहें शक कम मिजाली ?
४. हम्सद्व पीरान मन्तन धालेला पातलें आलिफन घोण हासा ?
५. किनाशन नावाने चौकश जगागुन बगत त्या जगानेने वंच वजो ?
६. १७६८ च्या माल्ल्याकडलें मि. जल्लन नीवेल पार्लिमेण्टक नाकारपाग क्रॉय यन्वरेला ठाण
७. पुर्वी माल गाहें डा मिजाल्लें पुण्या काणो पुस्तक कला ?
८. ह्या लोकीं यश वेंचुन आण्ठो दीद वर आक्खण हाणोरा गेल्लें अजामल कोण
९. कल्लें बंधीकु. घोणी नाही हें प्रथम सांगण र शीक तन्वरीन कोन ?
१०. बाणकुवेंतल भयलें चेटा पाल्ल कोणान
११. मोडु मराठ्या शान्द ह्मण बाल्द बाणाय
१२. यमोर्कले ह्या ह्यादें मजळ किल्लें शीरो सुयन्वरी ? नेम कोण ?
१३. योयुलक्षीन पका देकावो राजघोणी वंग ब्रह्मन यल्लेली गोड त्या हेमोर्क व राजघोणीन जग काल
१४. पडगाव्या शावकान दुवाई मालिनका रोम घोणी लावला
१५. ह्यायवण लिलेन मज्जुका पुण्यामान आणकारा समार कोण होला
१६. तेलीपुड गीदल मार १८८६ चो कोण

अुत्तरं

ردیف	توضیحات	مقدار
۱	بازرسی و تعمیرات	۱۰
۲	تعمیرات اساسی	۲۰
۳	تعمیرات جزئی	۱۵
۴	تعمیرات اساسی	۲۵
۵	تعمیرات جزئی	۱۵
۶	تعمیرات اساسی	۲۵
۷	تعمیرات جزئی	۱۵
۸	تعمیرات اساسی	۲۵
۹	تعمیرات جزئی	۱۵
۱۰	تعمیرات اساسی	۲۵
۱۱	تعمیرات جزئی	۱۵
۱۲	تعمیرات اساسی	۲۵
۱۳	تعمیرات جزئی	۱۵
۱۴	تعمیرات اساسی	۲۵
۱۵	تعمیرات جزئی	۱۵
۱۶	تعمیرات اساسی	۲۵
۱۷	تعمیرات جزئی	۱۵
۱۸	تعمیرات اساسی	۲۵
۱۹	تعمیرات جزئی	۱۵
۲۰	تعمیرات اساسی	۲۵

शास्त्रीबुवांची सून

रायपुर मध्ये रामशास्त्री नावाचा एक संपन्न पुराणहितज्ञाता, त्याला कृष्णशास्त्री नावाचा एक विवाहयोग्य मुलगा होता. या मुलाने एक श्रुतम वृद्धिमान मुलगा म्हणून गावात चांगले नाव मिळवले होते. रामशास्त्रीला वाटे, की आपल्या या मुलाचा विवाह एकाद्या सुयोग्य वृद्धिमान मुनीशांचे व्हावा. त्यांना तीन-चार मुलां पाहिल्याही होत्या, त्या मग दिसापना सुद्धा होत्याच; पण रामशास्त्रीच्या मते त्यांनी एकाही आपल्या मुलायोग्य वृद्धिमान तव्हतो त्याच्या दुष्टीने याहुन सगळ मुलगी आपल्या मुल ला मिळायला हवी.

बोआरच्या सीतासमोरून त्याचा एक
नारोवार्क एक स्थळ सांगून आला, तो म्हणाला
की त्याच्या गवव्या धर्मशास्त्री याचा मुलगी
आपल्या कुल्लशास्त्रीगार्ती अमदी प्रेम्य जशी
आहे अमदीन सकोवपणे रामशास्त्रीने तिला

आपत्ती मूल कहन् ध्यावी
मूलागी पहाप्यासासी ब्रायको व मूलाता
बराबर घेबून रामशास्त्री त्या गावी गेल,
परामर्शमय दाम्यात्ता आवाज ऐकून धर्मशास्त्री
बाहेर आला. दाम्यातून सुतराभार रामशास्त्री
त्याने पार्श्वता व लम्बेच पुढे होथून त्याने त्या
सर्वांचे स्वागत केले. तो म्हणाला, "तुमचे बंधू
सीताराम शास्त्री यांनी तुम्ही वत असल्याबद्दल
संग्रामातून होते." अन् तो त्यांना परत घेऊन
गेला.

धोष्याच वेळात धर्मशास्त्री बायको
आपली मुलगी राधा हिला जरा टीकताक
सजवून बाहेर घेऊन आली पाहुण्यांमागे येऊन
राधाने त्यांना वाकून वमस्कार केला नन् समोर
चर्चईवर खात्री मान घालून जवळी भुजंग
सौर्यर य तिसी नव्हत पाहून रामदासीने पुरात
झाला बाजपर्यंत पाहिलेसा म्हीत हो गव्हान

सरस्वती काष्ठे

समय हाणे निश्चितच आता फक्त तिच्या बुद्धिमत्तेचा अंदाज घ्यायचा नाही होता

धर्मशास्त्री रामशास्त्रीला आपल्या कुटुंबाची माहिती देत म्हणाला, 'मला तीन मुली अन् एक मुलगा आहे. राधाच सर्वात मोठी बाकीच्या दोघींजणीं कालच संपातितमिल आपल्या मामाकडे गेल्या आहेत. त्या एक अठरावडा भर मामाकडेच राहतील त्यांना मामाचा गाव फार आवडतो

रामशास्त्री त्याला म्हणाला, 'धर्मशास्त्री, तुमची मुलगी तर अगदी सान्याची पुतळीच दिशतय तिच्या बुद्धिमत्तेची परीक्षा गजाल मुजगा कृष्णशास्त्रीच करील त्यान ही अलीकडील शास्त्री तर हा स्वधपक्का झाला असच समजा

माझ्या मुलाने तिला प्रश्न विचारायला आपला हरकत नाही ना?

तोऽ कुशल घडू देत परीक्षा भाजो राधा विमायला फक्त रतीच नव्हे, तर विद्वतही भरस्वती आहे आपणाला प्रत्यक्ष दिसलेच हवे न परत विचारू देत कृष्णशास्त्री 'धर्मशास्त्री म्हणाले.

पित्याने इश वा करणाव कृष्णशास्त्रीन राधाच्या पहिला प्रश्न विचारला, 'तुमच्या घरात मुलगा व आरशाचे शत्रू किती? अमळ विचार करून तसे दिले तरी घालेल

राधा हसून उत्तरली, 'माझा अहर्ण अन् माझा चाऊ. सनच्चरण आरशाचे शत्रूय मित्र आहेत अन् कोणीच नाहीत अमन्यासमान.

कृष्णशास्त्रीने पटकन विचारले, 'स्वतः बहून नाही मागितलं?

'हातच काकणही कोणो आरशात घडत काय?' राधाने प्रांतेप्रश्न केला

'ईक आहे आता अन्न भागा की, अगोदर तुमच्या घरात आरशाचे मित्र किती होत अन् आता त्यातले किती शत्रू बनलेत?' कृष्णशास्त्रीने विचारले

'माझा भाजोतच फक्त अस राहिलेत झालंस. पण ही ही तुकतीच वारली, 'राधाने अन्तराक्षल सांगितले

'तुमच्या गावातही माहिण्यातून एकदा अमावस्या असते? की त्याही रात्री जैर्णिमाच असते?' कृष्णशास्त्रीने राधाला निश्चर

कृष्णशास्त्रीच्या आवेशात पुढचा प्रश्न केला

'आमच्या गावात अमावस्येच्या रात्रीस पीथेमाच पुढलेली अमन्य रात्र म्हणजे आजपर्यंत आमच्या गावात कशी अमावस्या कधी पाडिलेच नाही ' राधाने आत्मविश्वासाने उत्तर दिले

कृष्णशास्त्री ही तुमच्या गावच्या शेतात पडी वतलं?' कृष्णशास्त्री पुढील प्रश्न विचारले

'आमच्या गावच्या सर्वथे शेतात, संगव्य कतून पक्षा येत रहातलं ' राधाने चतदाक्षी उत्तर दिले

हो' ठीक तुमचे बडोच शक्यासारख्या विधान गाडव अन् धुवंची नारळ गाठ बोहाने बनवून आपला वियात करून दगू शकणाल काय?' कृष्णशास्त्रीने लोडसाळ प्रश्न विचारला

'इतक्या मोठ्या प्रमाणावर नस करून दिले, तर आमचे घर म्हणजे आकाशच बनल असे नाही का तुम्हाला वाटत? राधा छीटपणे उत्तरली

रामशास्त्री इतका वेळ मारी पश्तांन्ते अक्षपर्वक ऐकत होता आता मघेच मुलाला वाढवत म्हणाला, 'आता आणलो प्रश्न विचारावकी गरज नाही मुलगी केवळ सुंदरच नव्हे, तर त्याही पक्षा अधिक बुद्धिमानही आहे ' अन् धर्मशास्त्रीला तो म्हणाला, 'आपली मुलगी आम्हाल एकदम पतंत आता

मुंधार व्हा पदर पाहून मुहूर्त नकी करा ' प्रसन्न होत धर्मशास्त्री म्हणाला, ' वा तारच छान

धर्मशास्त्री व त्याच्या पत्नीचा निरोप घेअन रामशास्त्री परिवारासह परत निवण्यासाठी संख्यात बसला

गावे अन्त गेल्यावर रामशास्त्रीची पत्नी म्हणाली 'कृष्णान विचारलेले प्रश्न अन् मुलीची अन्तर मला मुठीच कळली नाहीत

वावर हसून रामशास्त्री म्हणाला, 'तुला कळलं नाही, हे माझ्या लक्षात आतंच थांब, सांगनां समजावून, कृष्णान प्रथम विचारले की, मुलत तुमच्या घरात आरशाचे शत्रू किती. याचा अर्थ असा की त्यांच्या घरात जन्मापासून

कुरुप माणस किती? राधाचं अत्तर आलं की आपली मारीच बावंडं आप्याची बांगली मित्र आहेत. तिचं अत्तर चांगलंच चातुर्याचं होतं, अत्तराचा अर्थ असा की ते सर्वजण विभागला स्वरूप आहेत दुसऱ्या प्रश्नाचं अत्तर देताना अपत्यक्षपण तिने सुचवले की हातच्या कसण्यामादल्या आपल्या सौन्दर्याला आपल्याची गरजच नाही."

प्रथम आश्चाय्यं मित्र असून नंतर शत्रू बनतं याचा अर्थ असा की ताकण्यात बांगलं सौन्दर्य असूनही, माता गृहत्वामुळे वारंवारत रूप घडण्याची गरज नसणारे लोक असतात. कृष्णाच्या प्रश्नाचा रोख घरातल्या वृद्धाकडे होता, अन् त्या चतुर मुलीनं सांगितलं की, अशी फक्त बाजीच त्यांच्या घरी होती, पण आता ती स्वर्गावासी झालीय."

नंतर आपल्या मूलानं विचारलं की सोतारामपुरात महित्यातून एकदा अमावस्या अमनं की त्याही दिवशी पौर्णिमाचं असते अन् ती म्हणाली की, अमावस्येचा प्रश्नच नाही.

हृदय तर नेहमी पौर्णिमाचं असतं, नर्थ असा की, गावात भरपूर कुजेबांची सोय असल्याने कोणी अमावस्या अनुभवलीच नाही.

पुढला प्रश्न होता की, अन्हाळ्यात शेतात पक्षी येतात का या गावात अन्हाळ्यातही पक्षी येतात, कारण गावातले तलाव आणि निहेरीना भरपूर पाणी असल्याने वर्षभर पक्षी येतच असतात, लोकांनी पावसावर बसूनबसून रहावं लागत नाही. म्हणूनच राधा म्हणाली की, सर्वच ऋतूत हवे पक्षी येत असतात

शेवटचा प्रश्न होता आकाशातूनदा मांडव अन् भूदेवी इतकं विस्तृत बोहोल घालण्याला तिनं अत्तर दिलं की इतका अधिक खर्च केला तर आकाशाच आमचं घर होईल म्हणजेच विवाहानंतर तिच्या मातापित्यांना घरदार विकून आकाशावाले घर हावें लागेल समजेल ना, आपली भावो मून किती अक्षलवान आहे?

यावर आश्चर्य प्रकट करत कृष्णभारतीची आई म्हणाली "ओहो" त्याच्या प्रश्नांनंतरत इतका गूढार्थ लपलेला होता काय?"

चान्दोबाच्या बातम्या

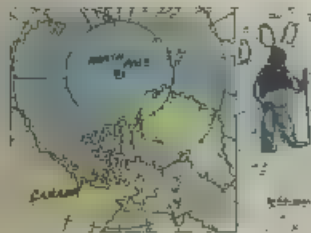

स्वास राखून टेकण्याचे रेकॉर्ड

ऑक्सिजन शिवाय कार्यात असाय घेतल्या शिवाय मरणास किती वेळ राहू शकेल? याची परीक्षा गेल्या फेब्रुवारीन २५ तारखेला ह्युटनमसहान एका जिओफिजिऑलॉजिकल लैबोरेटरीन केली गेली. २७ व्याच्या पॉटर हर्बल सावाच्या एका युवकाने या प्रयोगात भाग घेतला. आपल्या वेष्ट्यावर कोणतेही साधन न असताना तो ६ मिनिटे व ३ सेकंदपर्यंत

पाण्यात पडून राहिला व त्याने जसे रेकॉर्ड प्रस्थापित केले.

उत्तर ध्रुवावर एकट्याने पाणी प्रवास

इंग्लंडच्या रॉबर्ट हॉडो याचे वय ३२ वर्षांचे आहे. हा साहसी युवक ६ मार्च रोजी एकटाच उत्तरध्रुवाकडे पायी निघाला आहे. मार्गदर्शनासाठी त्याच्याजवळ कसलेही साधन नाही आणि कोणते वाहनही त्याच्याकडे नाही. इतकेच काय पण त्याने ऑक्सिजनही जरोवर घेतलेला नाही, व्हॅनडायने हार्ड हॉल दीप उत्तरध्रुवापासून ११०० कि.मी. अंतरावर आहे. तसेही त्याने हा प्रवास एकट्यानेच करायचा निश्चय केला. तो जर उत्तरध्रुवावर पोचला, तर एकट्यानेच तसे पाचगारा पहिला साहसी युवक ठरेल.

पतंगांचा अत्सव

महाराष्ट्राच्या शेवटच्या आठवड्यात पायलंडमध्ये 'आंतरराष्ट्रीय पतंगोत्सव' योजण्यात आला. या उत्सवात भारा देशांनी भाग घेतला. राजधानी नवी दिल्लीच्या आकाशरंगीमेरवी पतंगांनी भरून गेले. हे पतंग निरनिराळ्या आकाराचे व निरनिराळ्या रंगांनी सजवलेले होते. 'बॉरियर' नावाचा जपानचा, पाच मीटर लांबीचा इंजिनशिवायचा, सोनेरी रंगाचा मलेशियाचा, चंदेरी नेपाळचा व जमेरिकेचा 'नो चिच' नावाचा या पतंगांनी जनतेचे लक्ष कापडून घेतले, असे इथाची मने कुत्साहाने प्रकट टाकली.

आजीचे प्रेम

स्वप्न पूर्वीची गोष्ट आहे. श्रावस्ती नगरात सुमन्त नावाचा एक तरुण होता. पित्याच्या मृत्यूनंतर त्याने मोठ्या धड्या व पत्नीने आपल्या आईची सेवाकरायला सुरुवात केली. तिला तो कोठल्याही प्रकारचा शास होवू देत नसे. त्याचा सगळा वेळ मातुसेवेतच व्यतीत होई. त्यामुळे तो काही नोकरीधन्दात करत नसे, आई सुमन्ताला म्हण, "अरे बेटा, पुरुष आर्हस तु' अश्रीपद्धत माझाच सेवा करत असून कम चातल लगेत वर तु आता, माझी सेवा करायचं काम तुझा बायको करील."

आईचे म्हणणे सुमन्ताला ऐकायचं लागले त्याने लग्न केले त्याचा बायको सुमन्ता सुंदर होती. ना बल्यकाची मोठ्या पंमान काळजी घेऊ लागला. सुमन्ताच्या लक्षात आले की सुमन्तच आईवरही खूपच प्रेम आहे तिच्या समान आले "आई असतानाही हा माझी

इतकी काळजी घेतोय प्रेम करतोय: मग ती नसताना तर तो किती प्रेम करत आपल्यावर!" अन् तिने या मायलेकात वैमनस्य आणायचा, बाळण लादून देण्याचा निश्चय केला. तिने आता सुमन्तजवळ मासुच्या कागात्या सगळ्याला सुखात केली, "तुमच्या आईला मी केलेले काहीच पसन्न पडत नाही, प्रत्येक कामात काही ना काही खोट काढताच त्य" चांगल गरम जेवण वाढल तर जास्त गरमच आहे, पाय तोंड हळू हळू दाबले तर किती जारात नसतस अस म्हणत असतान, खूप प्रयत्न करूनही त्यांना सदृष्ट ठेवण असत नाही मला " याक्यात भश्म आणून सुमन्ता हे सगळे सांगत राहिली.

सुमन्तचा तिच्या सांगण्यावर विश्वास बसला, त्याला वाटले की आपले दायज्य-जीवन मुखाचं पाहून ही सुनेचा दुस्वाम करत

आहे एक दिवसनी आईला म्हणताना, आई, तुला इथ सुख लागत नाही असं दिवतय तुला आणखी कुठे जायून रहायचंय का? सुख लागेल तिथे रहा आपली तु' "

सुनेचा कट मासुच्या लक्षान आला ती म्हणाली, "वर बला, जईन घी!" ती म्हणतारी विचारी गावातच आपल्या नातलगाकडे गेली त्या घरातले काम करून, मिळेल ते खातून ती तेथे राहू लागली तिचे सुखमय जीवन केव्हाच मार्ग पडले

मासुघरातून गेल्यावर सुमन्ताला दिवस गेले अन एका गांडिम मुताला तिने जन्म दिला. आसपासच्या बापकांजवळ ती बसून लागली, "पाहित सातुबाई कशा जातल माझ्या? इथे होत्या तावर काही मूल झालं नाही मला!

दुस्वामिकरायच्या माझ्या?" बाही गर्भांनी पावर विश्वासही ठेवला. त्याच्यातल्या एकदोघीजणी म्हणतारीकडे जातून म्हणतल्या, "ऐकतून तुमची धून काय म्हणते त? ती म्हणत की तुम्ही असंपर्यन्त काही मूल होवू शकत नाही तुम्ही गेल्यावरच कुसू शकवली तिची "

हे ऐकल्यावर तर सुमन्ताच्या आईचा गारा अनावर झाला ती म्हणाली, "इतक भयंकर बोलली ती! धर्मच नाहीसा झालेला दिमनाय तर! मी आता चांगलीच खबर घेत तिची " आण नादुळ, पाणी बौर घेवून स्मशानात गेली. तिथे चून घेवून भात शिजवायला सुरुवात केली

त्याच वेळी एक साधू तिथे शुपस्थित झाला त्याने म्हणतारीला विचारले, "माजीबाई, कोणी

मेल्या का तुमचं? इहे स्मशानात का शिजवत बसला आहात?"

"साधुमहाशय, तुम्हाला माहीत नाही. मही, धर्म मेलाय धर्म! म्हणून त्याला पिंडदान करायच्या विचारात आहे." म्हातारी भुत्तरली. "काण म्हणतं धर्म सत्ताय म्हणून?" साधूने विचारले.

"दुसरं कोणी नाही. माझ्या सुनेच्या बोलण्यातच ते स्पष्ट झाले. अधर्माची चलती आहे सध्या. सुनेनं परानाहेर काबलंय मला. तिचं म्हणणं असे, कीमी धरनाहेर गेल्यामुळेच ती माता होऊ शकलाय आता कबूल आहे व, की धर्म सत्ताय." तिच्या बोलण्यात राग असून होत.

साधूने सारी हक्कित जाणून घेतली आणि म्हणताना तुझ्या मुलाने अनेक सुनेत खगळतून तुझ्यावर सोडा अन्याय केलाय मी आपल्या तपासल्याने नाश करून गेलो आता त्याचा अन् तो कडकडळीन पाणी आपल्या हातावर घेऊ लागला

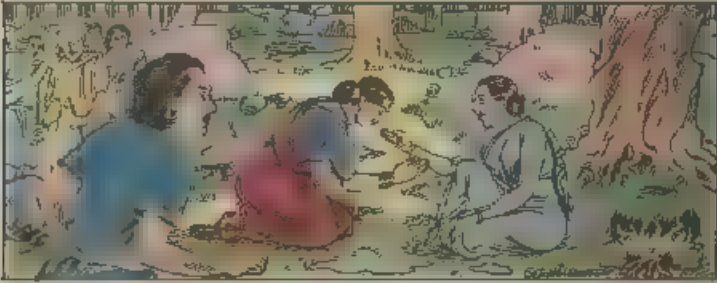
दिवसाल त्याला थांबवत म्हातारी म्हणाली, "नका नको! अस तका करू साधूसहाराज! त्यांनी साझी निन्दा करून माझ्यावर अन्याय केला असून, तर करू देत पण तें दोषं मरुन गेले, तर माझा राग किपारा अनाय होईल."

म्हातारीने तर अजून गावाबागे पाहिलेही नव्हते, पण त्याच्यावरचे तिचे प्रेम पाहून साधू हसत हसत लिपून गेला

दिवसात ही सारी गोष्ट गावभर पसरली. सुपन्न, सुगती अन् इतर लोक धावतपळत स्वशरणात आले.

"आपला खेळ खतय झाला" हसून समजून नुकली. आपले कपडे भुयडे पडले हे जाणून ती म्हणाली, "सामूबाई नुकलं माझ; तोंडाला रोडलं न जालंले मी क्षमा करा मला." अन् तिने सामूच्या पायावर लोटांगण घातले

म्हातारीही शांत होऊन त्याच्याबरोबर आपल्या घरी गेली. नातवाला पाहून माझ्या जुन्या गोष्टी ती विसरून गेली

गंधमादन पर्वतावर हनुमान राम-नामाचा जप करीत ध्यानस्थ बसला होता, तेव्हा ब्रह्मादेव त्याच्यापाशी आले आणि म्हणाले "हनुमान, कलियुगाचा प्रादुर्भाव सुरू झालेला आहे कनीच नि तुझं जपणार नाही या सर्व युगात क्षीरसागर मर्वात उत्तम होय, म्हणून तू तांबडतोब तिथे जा."

क्षीरसागरात विष्णु शेष शय्येवर पडले होते तेथे तुंबर व नारद नित्य संगीत ऐकवीत बसत. नारद आपल्या महती वीणाच्या तारा छेडून आपले उत्तम कोरीचे भक्तिपूर्ण गायन करी. आपण ही नारदाप्रमाणे गाऊ शकतो हे सिद्ध करण्यासाठी तुंबर पण आपल्या हयराज नावाच्या वीणे वर शास्त्रीय संगीत ऐकवीत अस, मधून मधून तो आपल्या वीणेवर

अदभुत मृदुगाचे बाज ही काढी. या दोघांच्या असृतांपस सगीताचा प्रवाह तैथ नित्य वहात असे.

तुंबर आणि नारद यांच्यात नेहमी संगीताची चढाओढचाले ते दोघेही आपल्याला उत्तम संगीतज्ञ मानू लागले, दोघांमध्य गर्वाची भावना निर्माण झाली त्यांच्यातील गर्व, ईर्ष्या व द्वेष दिवसेंदिवस वाढू लागले, दोघे एकमेकांना पाण्यात पहात.

लहान-सहान गोष्टीवरून दोघे आपापसात निकराने भांडू लागले. संगीतची साधना करण्याऐवजी दोघे आपल्या वीणाचा शस्त्रासारखा उपयोग करू लागले. ते एकमेकांना शिब्या छायला ही मागे पुढे पहात नसत. दोघे विष्णूकडे गेले आणि दोघात कोण अधिक श्रेष्ठ

तुंबर व नारदाचे गर्व-द्वेष

संगीतज्ञ आहे याचा निष्पत्ती विष्णूला करावला सर्गातला विष्णू यागनिर्दान मग असल्यामुळे त्याच्या या गुणनाचे रत्न देऊ शकले नाहीत तरी पण हे दावे विष्णूच्या कानापाशी जाऊन आरजोगत सापुन करून विचार लावले- 'आम्हा देशात कोण श्रेष्ठ संगीतज्ञ आहे याचा निर्णय तुम्ही करणार की नाही आम्ही दावे मोठ्या आम्हीने आपणाकडे आलो आहोत, आपण आम्हाला शिकवणे निरोध करणार कीय' अशा शैलीत दोघांनी विष्णूला महासंकायन टाकले

एक दिवशी रामावत विष्णू म्हणाले 'तुम्हा दोघांच्या संगीताने मी श्रवण्ये बेभुल होऊन संगीतज्ञ होतो, त्यामुळे तुम्हादोघांना

थंड संगीतज्ञ कोण याबाबत मी निर्णय घेऊ शकत नाही' रंधमादने पर्वतावर एक वानर आहे त्याला लवकर मागा की तुला रम्याने बोलवेल आहे ना तुमच्या बरोबर येईल त्या वानरा समोर तुम्ही दोघे तुमच्या संगीताचे प्रदर्शन करा तुमच्या पैकी कोण श्रेष्ठ संगीतज्ञ याबाबत तेंच दावा निर्णय देईल " असे म्हणून विष्णूने त्या दोघांना हनुमानाकडे रवाना केले.

विष्णूचा हा सल्ला ऐकून त्वर व नारद यांना श्रीचर्य वाटले पण करणार काय? दोघे ही राक्षसादने पर्वतावर पोचले. हनुमानाचे रामनाम स्मरण त्यांनी दुरूनच ऐकले दोघे ही हनुमाना जवळ गेले आणि नम्रपण तथे उभे राहिले.

हनुमान दोळे मिटून रामनाम स्मरणाने मग झोला हनुमान संगीताच्या लय तालाने रामनामाचा अप करीत आहे असे भामने त्याच्या या रूपाने निरनिराळ्या मधुर रागाची छटा स्पष्ट दिसत होती विभिन्न रागांचा मधुर संगम या रामनामात भामसान होत होता राम या दाद श्रवणातूनच ताल व गत यांवरून लयबद्ध मधुर संगीत निर्माण होत होता त्वर व नारद हे अपुवे संगीत ऐकून तितकित ज्ञान ज्या काशिमात्रात बंधे झाले होते, ते ते विसरूनच गेले हनुमान महान संगीतज्ञ आहे हे त्यांना समजून चुकले. साहित्य व विज्ञान वाहून शानमाधुरी श्रेष्ठ दृष्टीचा आहे हे यांच्या नसात

आले ते दोघे ही हनुमानाबरोबर रामनामाचा अप करू लागले हनुमानाच्या गायनालील माधुरी पुढे नांना आले गायन श्रवणीचे शुष्क झाले दोघांच्या गायनात आकाश पातालाचे अंतर आता हनुमान अपाच्या तडीतून जागा झाला व गान येऊ नयेतले राम स्मरणाने आपली शुद्ध हृदयलले त्वर व नारद यांना त्याने पाहिले

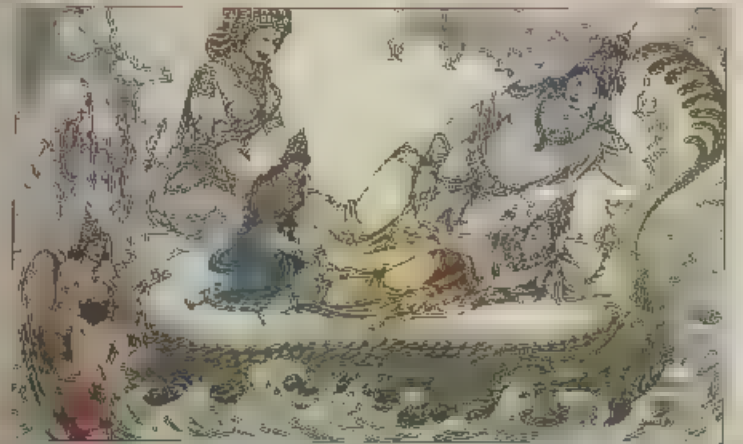
हनुमान नाबझन उठला त्याने दोघांच्या चरणाने स्पर्श केल्या

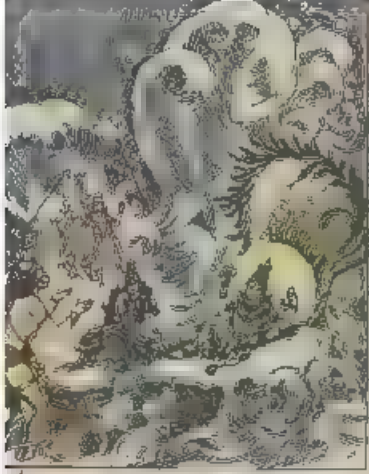
त्वर व नारद शुद्धीवर आले व आपले पाय मगो झेत म्हणाले "महाराज, आपण आम्हाला पणाम का करत नाहीत? आम्ही दाद त्वर व नारद आहोत हे आपल्या लक्षान आले ना?"

हनुमान भक्तिभावने म्हणाला- "आपण कोणी ही जसा जे राम नामाचा अप न करता ने माझ आराध्य देव आहेन अशा उत्तम व्यक्तीची पद धुनि मी आपल्या मस्तकावर धारण करतो त्यामुळे मला फार आनंद होतो व परम सतोष मिळतो मी यांना आपले परम आराध्य समजता!"

हनुमानाचे संगीत-ज्ञान आणि त्याची भक्ति परांपरता पाहून त्वर व नारद मोठ्या आश्चर्याने एकमेकाकडे पाहू लागले

आपण कशामाठी इथे आलो आहोत दाद आता त्यांना स्मरण झाले नारदाने निवेदन केले 'रामाने आपल्याला बोलवले

आहे ते क्षीरसागरात शेष शय्येवर असलेले आहेत."

हनुमान खर्बत आनंदाने त्याच्या बरोबर क्षीरसागराकडे निघाला.

गुरुने त्याने स्मरण केले. हनुमानाच्या खांद्यावर हात ठेवीत त्याने कुशल क्षेम विचारले आणि त्याला भगवान विष्णूकड घडून गेला.

हनुमानाला विष्णू रामासारखेच दिसले. आता त्याच्या लक्षात आले की विष्णू निराम्य हे एकच आहेत. हनुमानाने भक्तिपूर्वक त्याला नमस्कार केला.

विष्णू हनुमानाला म्हणाले- "हनुमान, तुंबर व नारद हे गायनात एकमेकांचे

प्रतिस्पर्धी आहेत, तू या दोघांच्या संगीत ज्ञानाची परीक्षा करावी अशी माझी इच्छा आहे. कोण अधिक उत्तम दर्जाचा संगीतज्ञ आहे याचा तू निर्णय घे, यांची परीक्षा करण्यापूर्वी तू एकदा आपले यथुर संगीत गांना ऐकव."

हनुमान म्हणाला "राम, यम, बाणना ना उगाच माझ्या संगीताची प्रशंसा करीत आहेत? मी कोणी मोठा संगीतज्ञ थोड्याच आहे? सारे राम मुद्दाम बाणणारा मी वार! मी वायु-पुत्र, माझ्या गायनात सम तसले या दोन महान व्यक्तींसमोर गाण्याची माझी योग्यता नाही."

"हनुमान, तुला आपल्या योग्यतेची कल्पना नाही. तू सूर्याकडून नवं शाले, कला व नवीन व्याकरण शिकून घेतले आहेस मी जगोदरच संगितले होते की जगपर्यंत अन्यकोणी तुला आपल्या योग्यतेची जाणीव करून देत नाही तोपर्यंत तुझ्या शक्तीशी तुझा परिचय होणार नाही. आता तू माझ म्हणण एक आणि आपले संगीत गांना ऐकव " विष्णूने निवेदन केले.

हनुमानाने 'ह' मधुन 'हा' चा उच्चार करीत गायला पारंग केला, विष्णूच्या पिय राम हिंदोलाचे आलाप त्याच्या कडातून बाहेर येऊ लागले.

तुंबर व नारद हनुमानाच्या स्वर माधुरीने

मिनेमिने झाले ते लक्ष लावून हनुमानाचे गाणून ऐकण्यात मग आले.

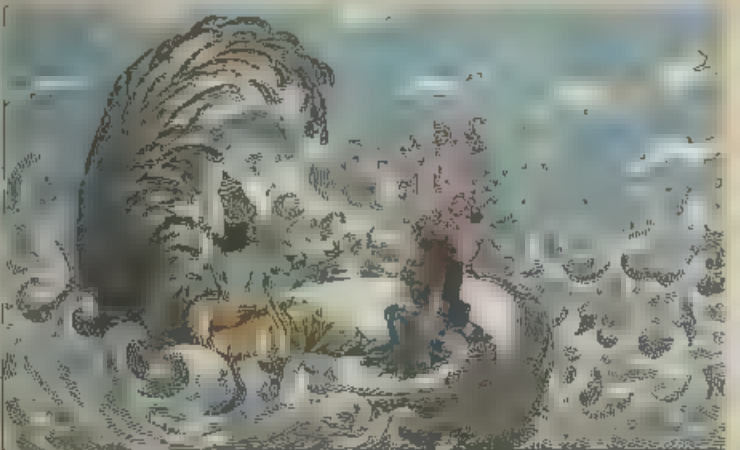
हनुमान हिंदोल रागातून वैजयंती रागात झाला आणि राम नाम स्मरण करू लागला. केवळ राम या दोन अक्षरातून हनुमान जेव्हा अनेक राग गाऊ लागला, तेव्हा क्षीरसागरावरील नाग नाचू लागल्या. श्रोत्यांच्या हृदयात आनंदाचे नरग निमण झाले. तुंबर व नारद यांच्या मतान हनुमानाकडून भक्तिभाव झगून झाला. असे अद्भुत संगीत त्यांनी पूर्वी कधी ऐकले नव्हते. हनुमान जम मीसवर पोचला. क्षीरसागरातून उभर हांगाच्या लाटा इतक्या उंच उडू लागल्या की त्यांनी सर्व नक्षत्रे साकून टाकली. आपले सहस्र फणे पसरवून शेषनागा डोलू लागला. हनुमानाने

खालव्या पटील देवगांधार रागाचे आलाप सुरू केले.

शांति रसाने मोथबनेच्या त्या रागाने ससुद्ध हळू हळू गोडू लागला. तुंबर व नारद यांच्या हययीव व महती कीणा त्यांनाच आता तुच्छ वाटू लागल्या. क्षीरसागरातून संगमरकराप्रमाणे कडोर झाला. शेषनागाला यामुळे त्रास होऊ लागला.

विष्णूने हनुमानाला आता यांत्रायला सांगितले. एकदम हनुमानाचे संगीत थांबल्यामुळे तुंबर व नारद याला आश्चर्य वाटले. संगमरवरी समुद्रावर पडलेल्या आपल्या कीणांकडे त्यांचे लक्ष गेले.

विष्णूने त्याला आज्ञा दिली "तुम्ही

आपल्या गायनाने शोठलेला समुद्र द्रवरूप कर नि आपल्या वीणा उचला."

नारदाचे भक्ति-गीत व तुंबरीची रागवारी यांनी श्रीरामावर जरा ही पापळला नाही त्यांचा संगीत-ज्ञानाचा गर्व पूर्णपणे नाहीसा झाला. शरमेने त्यांनी आपल्या माना खाली घातल्या

विष्णूच्या आज्ञेनुसार हनुमान पुन्हा गडक लागला. आपल, वसंत, छिंदोटी, दीपिका इत्यादि राग तो गायला.

या गायनामूठ राग-रामिण्यांनी मानवरूप धारण केले व त्या नाचू लागल्या. हनुमानाचं संगीत पराकाष्ठेला पोचलं तेव्हा प्रलयाचा भास झाला. साक्षात् शिव कैलासावरून

स्मरु वाजवीत आले आणि तगडे व तुल्य करू लागले. त्यांच्या जगोजर पार्वती व गणपति ही आले ब्रह्मदेव आपले पदसन सोडून तेथे आले त्यांच्या सह वीणाचा झंकार करीत सरस्वती आली, इंद्र इत्यादि देवतागण ही आले. शंकरागारात पुन्हा लागू उमळ लागल्या

श्रीरामावर विवाह-मंडपासारखा विसृ लमला. लक्ष्मण-नारायण तेव्हा वधू रमाणे भासले हनुमान तुम्हा होऊन गात होता आणि तो कल्पना सुष्टीत विहार करू लागला की राम व सीता यांचा विवाह अनाच झाला असेल

तुंबरी व नारद यांनी आपल्या वीणा हाती घेतल्या, आणि शोषाने आपली शय्या तिक लाक करून घेतली

देवी सरस्वतीने आपला निर्णय दिला 'हनुमानाची गळगपडुनि हनुमद्गान गावाने अंतर्बली वाईत ती पंडितांचे रजन करील, तसेच सामान्य मत्ताना ही आनंद प्रदान करील. नारदाचे संगीतभाव प्रधान आहे, तर तुंबराचे ताल प्रधान राग बायल ताल यांचा समत्वय करतो, भाव, ताल आणि राग हे समान असले तरी सर्वांचा प्रांश राग आहे, ना रमात्मक आहे ना अत तरणाला अधिक प्रभावित करतो हनुमद्गान राग प्रधान असल्यामुळे ते नित्य रसिकाना सतोष देत राहील, हे संगीत भावित आहे.'

ब्रह्मदेव पुढे येऊन म्हणाले-“हनुमान, फल-प्राप्तीची इच्छा न करता तू तपस्या केलीस. मी ब्रह्मा सुद्धा तुझ्या या साधनेचे मूल्यांकन करू शकणार नाही. याहून अधिक यत्न उपलब्धि काय असू शकेल? भविष्य काळात तू ब्रह्मा होशील. रामनामाचा गप करीत तू जी कठोर तपश्चर्या करीत आहेस, त्यामुळेच ब्रह्मदेवाच्या कार्याची जबाबदारी तुझ्यावर येऊन पडणार आहे. भविष्यात तुझ्या मुळेच मानव सृष्टि होईल.

शिवजी पुढे येत म्हणाले-“हनुमान, या ब्रह्माच्या सृष्टीत चांगले लोक कमी, वाईट लोकच खूप निर्माण झालेले आहेत, संत आहेत व हांतीस, असे होण्याचे एक कारण आहे- आपण परमेश्वर आहोत असा ब्रह्मदेवाला गर्व झाला व परिपूर्ण मानवते वाबत त्याला विश्वास राहिला नाही. तू वानर आहोस, परंतु तुझ्या ध्यानी-मनी मित्य राम रमनी आहे, म्हणून तू जी सृष्टि निर्माण करशील तीत रामासारखे

परिपूर्ण मानव, हीले मारण्या पवित्रता सिक्या व लक्ष्मण सारखे आदर्श पुरुष रूप निर्माण होतील. तसेपर्यंत तू विष्णू बरोबर इथेच थांब ”

तेव्हा ब्रह्माने निवेदन केले-“जगात काही सद्गुणी माणसं असली नव काही दुर्गुणी असणारच. त्यांच्यात सुधारणा घडवून आणणे शक्य आहे. हे काम फार अवघड नाही, तुझ्या सृष्टीत जे महज शक्य होईल भविष्य काळात विष्णूच्या नाभीतून एक अभिनव कमळ विकसित होईल. त्या पद्मामनावर तू ब्रह्मा बनून आशीत होशील. भविष्यात तू ब्रह्मा म्हणजे सृष्टिकर्ता होणार आहेस.”

आता हनुमानाने मंगलगान गावे अशी सर्वांनी प्रार्थना केली. हनुमानाने श्रीरामात मंगलगीत गायले

नारद, तुंबर व गरूड यांच्यासह हनुमान लक्ष्मी नारायणाला सीता व राम मावून त्याच्या संवेत तत्पर राहिला

भांडखोर नवरा-बायको

कमलपुरासुद्धे कमलनाथ अन् कमला यांचा विवाह जेव्हा ठरला, तेव्हा सर्वांना वाटले की नावात जसं साम्य आहे. तसं सामंजस्य यांच्या कौटुम्बिक जीवनातही नान्देल

परंतु लग्नाला अवून वर्षही झाले नाही, तोच दोघेरीस आपसात भांडू लागले. किरकोळ गोष्टींवरूनही त्यांना वादझोळा सुरू होई, लोक त्यांच्या या पुर्ववहाराजदान आपसात गंका करत.

एका रात्री मांजरीच्या 'म्यांव म्यांव' मुळं त्यांनी सोपमोडसाली. कोणत्याशा खिळीतून आत येऊन तिने पलंगाव्हासी 'म्यांव-म्यांव' सुरू केलं

कमलनाथ म्हणाला, “ए कुंभकर्णीची नेहीण, अपण्यापूर्वी सगळ्या खिडक्या लावायला सांविंतल्या होत्या, पण तुला याच्या सांगण्याची काही पर्वाच नाही आता हकल

त्या मांजरीना.” अपल्या बायकांच्या तोंडावरच पांघरूण त्याने ओढले.

बाबर आठसं देत कमला म्हणाली, ‘अध्या रात्री एकाद्या भूतासारखे मोंरडताय कशाला?’ तिला हाकलून घायच असेल, तर तुम्हाला कोणो नकां म्हटलय. क्षेप खराब होतय ती तुमची नाही, माझी होतेय.” बाबर पुन्हा शेक्यावर धेत तिनं बेग्रडक अन्तर दिल.

कमला कुठणार नाही ससे ओठखून कमलनाथन अर्धवट झोपेतच पनगावरून गुरुरण कोपपासली कांठी मुचलली. पण मांजरी तशी हजर मानमार नव्हती. ती सोपायच्या खोलीतून मधल्या खोलीत, अन् तेथून पुढच्या खोलीत अशी घाबत राहिली आणि कमलनाथ तिचा पाठलाग करत राहिला. शेवटी पुढच्या खोलीत मोचण्यावरपासने मधला दरवाजा बन्द केला. आता ती पुन्हा आत जाऊ

शकणार नाही, असे पाहून त्याने बाहेरच्या गल्लीत खुचडणारा दरवाजा खुचडला अन् तो पुन्हा मांजरीला बाहेर धावून लागला. ती अंधाराला कुठेतरी नाहीशी झाली.

आपल्या यक्षाबद्दल लडून आता तो दरवाजा बन्द करणार इतक्यात दोन चांगले धडकेचोर दरवाजा अडवून खुशेराहिले. एकजण म्हणाला, "आम्हीच मुद्दाम मांजर आत सोडलं, त्याला बाहेर धालवायला तू दरवाजा खुचडणार हे माहीतच होतं आम्हाला." अन् हातातल्या लाठीसह ते आत घुसले.

कमलनाथ भीतीने कापू लागला. काही बोलायचा धोरच होईना त्याला. इतक्यात एक चोर म्हणाला, "तोड बन्द ठेव, भावाज आला

तर गळाच दाबू बघ'

त्यांनी नंतर कमलनाथला दावीने एका बांधाशी बांधून गकले. इतका वेळपर्यंत कमलनाथने धैर्य एकवटलं आणि तो म्हणाला, "इतकी सगळी दोरी मलाच बांधायला बापरु नका. त्याखोलीतम डो बांधका आहे, अन् ती चांगली जाडजूडही आहे."

"हं मी काईला नुमने मापल्या लाल शेक्यांनीच रुप करतो." त्यातला काळा चोर हसत म्हणाला.

नंतर तो कमलाच्या झोलीत गेल्या पण बाहेर लागूनही कमला फक्त कुस बदलत म्हणाली, "तुम्ही गरीबसे पुरुष आहात! एव. मांजर घालवायला इतका वेळ लावलात 'मला तर वाटलं, की तुम्ही एकाद्या बापालाच घालवायला गेला आहात." तिला वाटलं की कमलनाथच झोलीत आला आहे.

"आपल्या नवऱ्याचं वैधव्य स्वतःच घेऊन पहा जरा, जवळ माझ्या बरोबर!" असे म्हणत चोराने हातातली जाडी तिच्या गळ्यावर टेकवली.

कमलाची झोप लुप्त गेली. चोराबरोबर ती बाहेरच्या झोलीत आली. खाबाला बांधलेल्या आपल्या नवऱ्याची दुर्दशा पाहून मोठ्याने हसत ती म्हणाली "फार दिवस अस काहीतरी करावंच वाहत होतं मला."

तं ऐकून चोरांचा चेहराच पडला. नवराबायकोच एकमेकांवर प्रेम नाही हे त्यांच्या

लक्षात आले. आपले काम आता जास्तच सोपे झाल्याच त्यांनी ओळखले.

काळा चोर तिला दरडावून म्हणाला, "घरात ज्या काही मौल्यवान वस्तु असतील, त्या घेऊन ये मुकाट्याने."

"हं! मौल्यवान वस्तु? अन् साऱ्या घरात? इथं तांब्याच्या भांड्याशिवाय आते काय? पण साऱ्या नवऱ्याच काळच पगार आणून रक्कम आपल्या भुषाखाली दडवून ठेवलीय, तस होवून इतकी वर्ष झाली, पण घेऊन आपला पगार किती? हे काही या कजूम प्राण्यान सांगितल नाहीय मला! काळा चोरसाहब, ने पाकीट घेऊन येऊन त्यान किती रक्कम आते, ने मदी सांसा हा मला!" कमला म्हणाली.

कमलावर यासुद्धा रागवून म्हणाला "अग राक्षसणी! पगाराची मधलीच्या मसळी रक्कम चोराच्या हवाली करते आहेस? महिनाभर आता तुला अपारां ठेवल म्हणजे कठेल कस काय ते."

काळा चोर पाकीट घेऊन आला अन् खुचडून त अधलाच म्हणाला, "खोटी ताई! आता पैसे मांजायला वेळ नाही! आमच्याजवळ, आमच्या गुहेत गेल्यावर ही मोडून पुढल्या अमावास्यास सांगून ह तुला."

"ठीक आहे दादा, जशी तुम्ही इच्छा! या अमावास्याला नाही तर नाही; पण पुढल्या अमावास्याला सांगून नक्की अरे, पण तुम्हा हात अगठगिना बरा नाही वाटत, साऱ्या

माहेरच्यांनी ह्यांना हिऱ्याचं अंगठी दिलीय चांगली, पण काय अपयोग! सदा न कदा ओरडत असतात साऱ्यावर! मग ती अगळी वापरायचा हक्क कसा पोचतो येता? तु घेऊन टाकतो!" कमलाने सांगितल्या बरोबर काळ्या चोराने अंगठी कमलनाथच्या हातातून काढून घेतली.

आता रंगाने कापत कमलनाथ म्हणाला, "अरे चोरांतो, चोरांच्या भयानं हिन आपले सगळे दागिने एका पेटांत बन्द करून घरामागच्या विहिरीत टाकून ठेवलेत, सणासुदीच्या दिवशी मलाच सुतकून ते काढून द्यावे लागतात तिला, काम झालं की दागिने पुन्हा आपले विहिरीत! तुम्हीच विचार करा,

इतका सारा खटाटोप करायला मला किती श्वास होत असेल! काय पण चांग्य माझं, असल्या नायकेशी गाठ पडलीय जन्माची.”

नवऱ्याचा शब्द झाली पडू दिसा, तर कमला कमली ती! तिने नगरेच भांडण युकरायला सुरुवात केली. “किती वर्ष झाली सप्तामा, पण उपयोग काय? तुम्ही तर मला कधी गुंजमर ही सोन नाही घेऊन दिल! माझं सोनं बुचलून न्यायला सांगणारे तुम्ही कोण?”

“ए, भुकाट्याने आमच्याबरोबर विहिरी-कडे चल!” गोऱ्या चोराने काठी दाखवत कमलाला म्हटले.

कमलनाथ हसत म्हणाला, “अक्षी नीट ताव्यावर आणा तिला!”

“आपण मागे गेलो, तर हे कदाचित् आरडाओरडा करतील अन् तुम्ही दोघं नाहक पकडले जाल! त्यापेक्षा यांच्या तोंडात बोळा काढून ठेवा.” असे म्हणून कमलाने जवळचा एक कपडा चोराच्या हाती दिला.

कमलनाथ आता काही बोलणार, इतक्यात चोराने त्याच्या तोंडात बोळा काढला.

गोरा चोर विहिरीत अंतरला, आपले बसवून घेणारे दुःख कसे तरी आवरत कमला म्हणाली, “भायी दुष्ट आहे नवरा भाता. माझ्या माहेरून आलेल्या दागिन्यांची जागा त्यानं तुम्हाला सांगून टाकलीय. पण मी थोडीच कमी आहे त्याच्यापेक्षा! माझ्या सासूतं काशीला आपणापूर्वी बरेचसे दागिने दिलेत, ते त्यानं एका पेटीत ठेवून ती खोलीतल्या माळ्यावर ठेवलीय. ते दागिने तर नाही नेणार ना तुम्ही?”

इतक्यात कोंबट्याचे आरवणे कानी आले. काळा चोर घाईत म्हणाला, “चल, मला ती खोली दाखव.” अन् तो तिच्याबरोबर खोलीत गेला.

चोर खोलीत शिरल्याबरोबर कमलाने झगझगही वेळ न दवडता खोलीचा दरवाजा बाहेरून बन्द केला.

नंतर कमलाने आरासात नवऱ्याला सोडवून त्याच्या तोंडातला बोळाही काढला. ती म्हणाली, “दोन्ही चोर आता आपल्याच हातात आहेत, आपण आता सूर्योदयापर्यंत निवान्त शोणू या.”

पण कमलनाथने जुतावीळपणे विचारले, “अग ते दोघं आहेत कुठे?”

“एक नेडप आहे पत्ताळत, तर दुसरे बाबळ आहे स्वर्गता!” कमला कुतुरली.

कमलनाथ विडून म्हणाला, “तुला कधी छष्ट बोलताच येत नाही का? बोल न, काय झालंय?”

अगता कमलाने सारी हकीकत स्पष्ट केली.

“तुम्ही अकल चुलीत गेली की काय? एव्हाना विहिरीतला चोर वाहेर आला सुद्धा असेल की!” कमलनाथने शंका प्रकट केली.

“पण हुसऱ्याला सामानाच्या खोलीत नेण्यापूर्वी मी हळूच रहाटाची दोरीच कापून टाकली! वर येईलच कसा तो?”

सकाळीच कमलनाथने पाटलाकडे जाऊन दोन चोरांना अडकवून ठेवत्याचे सांगून आता. पाटील आणखी काही मागसे वेचून आला अन् चोरांना त्याने पकडले. त्यांच्याकडून जो रक्कम अन् अंगठी काढून घेण्यात आली, ती कमलाने आपल्या हाती घेतली.

नंतर लवकरच पाटलाने दबंदी पिटवली की चोरांना पकडून देण्याबद्दल बक्षिस दिले जाणार आहे.

कमलनाथ आता कमलाशी वाद धालू लागला की, “मीच खोटं सांगितलं की दागिने विहिरीत आहेत. माझ्यामुळेच तर चोर पकडले गेलेल, तेव्हा बक्षिस मी घेणार.”

“पण सासू तर आपल्या लग्नाबाधीच मरून गेली होती ना? अशा सासूची कल्पित निर्मिती करून मीच तर एकाला विहिरीत अन् एकाला खोलीत बन्द केले किनई?” कमलाने आपला हेका धरला.

दोघात जोरजोरात भांडण सुरू झाले.

“आपसात भांडत का होईना, पण दोघांनी एक महान कार्य केलंय! हेच जर तुम्ही मिळून मिसळून एक दिलानं पडाल, तर दोघांपुढे कधीही कोणाचा टिकाव लागणार नाही.” पाटील व गावच्या प्रतिष्ठित लोकांनी मुक्त कंठाने त्यांची प्रशंसा करत म्हटले. गावात त्यांचा भव्य सत्कारही केला गेला.

रघूचे श्रोते

रघूची गायक बनायची तीव्र इच्छा होती. त्याच्या असे वाटे की, आपण गात रहावे व लोकांनी ते ऐकत रहावे. परंतु तो जेव्हा गाणे गाई, तेव्हा लोक त्याला नावे देत. लहान मुले रडू लागत, अन् त्याच्या वयाचे तरुण तेथून पळून जात.

रघूची आजी फारच चांगली गायिका होती. आपल्याला गाणे शिकवावे अशी त्याने आजीला विनंती केली. आजी म्हणाली, "तू तसाही चांगलाच गातोस की!"

"चांगलंच गातो आजी! पण अपयोग काय? माझं गाणं ऐकायला तर कोणीच तयार नसतं. तू गातेस तेव्हा कधी गर्दी होते श्रोत्यांची! माझी ही अशीच इच्छा आहे की माझं गाणं सर्वांनी ऐकावं."

"अरे, लहानपणी माझही गाणं कोणी ऐकत नसे. मोठी झाल्यावरच ते ऐकायला लागलेत,

मला आदर देऊ लागलेत! सही अजून मोठा होण्याची प्रतीक्षा करत रहा. तुज्ही गाणं ऐकतील लोक."

"आणखी वाट पहाणं नाही जमणार मला. तूच गाणं शिकव मला." रघू हट्टाला पेटला.

"मी स्वतः गाऊ शकते, पण गाणं शिकवण्याची कला मला येत नाही. पण हौ. शिकवायचंच काहीतरी, तर स्वयंपाक करणं शिकवेन हवं तर." आजी म्हणाली.

रघू नाराजीने बोलला, "मी गाण्याच्या मार्ग लागलोय अन् तू स्वयंपाकाचं बोल, हे काय बोलणं झालं?"

"अरे, सर्वांनी तुझं गाणं ऐकाय असं वाटत असेल, तर श्रोत्यांना चांगली पकड बनवून खायला घाल. खाण्यासाठी तरी तुझ्याकडे येवून गाणं ऐकतील ते." आजीने सुचवले.

"मग त्यासाठी एकादा आचारी ठेवोन

मी." रघू म्हणाला.

आजी त्याला शिब्या देत म्हणाली, "आचार्यास खूप पैसां द्यावे लागतील. एक-दोन वेळाची मोठ नक्के ही! आयुष्यभर तुला लोकांना बायला घालावं लागणार आहे ना!" आजी म्हणाली.

शेवटी आपल्या वयाच्या पंधराव्या वर्षीच रघूने आचार्याचे काम शिकून घेतले. अन् सवकरच तो पाकशास्त्रात प्रवीण झाला.

एक दिवस रघूने आजीला विचारले, "मी आता स्वयंपाक ह्यान करू लागलोय. आता एकादा सगळ्यांना बोलावून गाणं ऐकवू?"

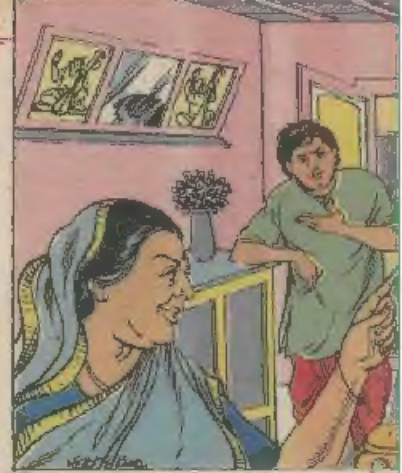
"असतं काही केलस ना, तर तुझा बाप तुला अन् मलाही हाकलून देईल घरातून! त्यापेक्षा तू स्वतः कमाऊ लाग. खाद्यपदार्थ बनवून विकायला लाग. चांगले पैसे मिळवशील तू." आजीने तिला दिला.

"स्वयंपकाचं काम मी पैसा मिळवण्यासाठी नाही शिकतो. लोकांना आपलं गाणं ऐकवण्यासाठी शिकलोय." रघूने रागावून उत्तर दिले.

"रामावू नको रे वला! माझं ऐक, चांगले रुचकर पदार्थ बनवून विकलेस तर चांगलं नास मिळेल बघ तुला. मग सगळीजण धावत येतील गाणं ऐकायला." आजीने सांगितले.

हे आजीचे बोलणे रघूला पटले. वर्षभरात रघूने साठपदावचि एका बुकानच सुरू केले.

रघू दररोज लोकांना घरी बोलावून त्यांना

रुचकर पदार्थ खायला घालून नंतर आपले गाणं ऐकवू लागला. सुरुवातीला ते मोठ्या मुस्ताहाने येत. पण नंतर ते अशीरा येवून झाल्या बरोबर निघून जात. काही लोक गाणे ऐकण्याच्या बहाण्याने येऊन पक्वान्नांवर ताव मारत, वशा तऱ्हेने काही दिवसांनी रघूच्या संगीत-प्रिय लोकांचा एक गट तयार झाला. अन् त्यांनी आपसात ठरवून घेतले की एक-एक करून रोज कोणी न कोणी येत रहावे.

ज्या दिवशी आपली एकाच माणसाला जावे तागे, त्या दिवशी त्याची परिस्थिती गंभीरी बक्रपुरयधल्या त्या माणसासारखी होई की ज्याची बकासुराकडे जायची पाळी येई. पण जाण्यासाठी आमिषही मोठे असे. रघूचे पदार्थ

मोठे स्वादिए असत.

काही दिवसांतच आपल्या श्रोत्यांनी घेतलेल्या या निर्णयाचा रघूला पत्ता लागला. त्याची निराशा पाहून बाजी म्हणाली, "काहीही असलं, तरी त्यांना तुझं गाणं ऐकावंच लागेल. तू असं कर, संगीताचा कार्यक्रम भाठवण्याकून एकदाच ठेव. रोज तको गावूंस. लोकांना सांग की मी भक्तिगीतं गाणार आहे. देवाचं नाव घेतलं की सर्वजण येतील. गाणं संपलं, की बर प्रसाद देत जा. बरशा प्रकारे तू आपल्या मनातली इच्छा पुरी करू शकशील."

काही दिवस रघूचा हा कार्यक्रम सफल जाला. पण नंतर पुन्हा 'येरे माझ्या मागल्या!'

रघू बिचारा पुन्हा फार निराश जाला.

बाता बाजीने त्याला भुचवले, "रघू तू तर निष्णात आचारी आहेस. किती दिवस या लहानगर्भात खटत रहाशील! त्यापेक्षा शहरात जावून तिथे मिठाईच दुकान खुचव. सूप कमाई होईल अच. तिथे बेकार माणसही पुष्कळ आहेत. त्यांना खायला घालून गाणं ऐकवत जा."

रघूने शहरात जावून मिठाईचे दुकान खुचवले. बाजी पण गेली त्याच्याबरोबर. बररोख कोणी न कोणी राजी त्याच्या घरी येऊ लागला. पण नंतर रघूही त्यांनी बाळीपाळीने जायची सोच केली.

दुगारच्या वेळी दुकानात गर्बो नरो. एक भिकारी रोज त्यावेळी दुकानासमोर मिठायांकडे पहात शुभा राही. रघूने एक दिवस त्याला कोजावून म्हटले की, "माझे गाणं ऐकायला आलास तर मी तुला पोटभर मिठाई खायला घालीन."

भिकार्याने ते कबूल केले. रघूने त्याला गाणे ऐकवले आणि पोटभर खायला घातले.

आपल्याला एक चांगला श्रोता मिळाल्याबद्दल रघू खुश झाला. एक दिवस त्या भिकार्याची वाट पहात असतानाच एक रवा भिकारी तेथे आला आणि म्हणाला, "महाशय, आज त्यानंच पाठवलय मला. 'तो सांगत होता की, तुमच्या दुकानांतली मिठाई फारच स्वादिष्ट असते. तुमचं गाणं ऐकेन मी.'"

रघूने संभावने विचारले, "पण तो का

नाही आला?"

"महाराज, त्याला संगीताच थोडेफार ज्ञान आहे, त्यामुळे आपलं गाणं ऐकताना त्याला वास होती. मला संगीत कशाशी खातास, हेही माहीत नसल्यानं काहीच वास येरे होणार नाही." भिकारी भुत्तरला.

तिथेच अशी असलेली सरस्वती मात्र जोरजोरात हसू लागली, रघू विडूव विपार लागता, "हसतंस कातू?"

सरस्वती म्हणाली, "मला स्वयंपाक करायच्या कल्पनेनंच वैताग येतो. माझे बाबा सक्ती करू पहातात की 'तू मुलगी आहेस, स्वयंपाक तुला शिकवल्याच हुवा.' तेव्हा तुझ्यासारख्या कोणी मला जागेवर बसवून खायला घालीन, तर मी तुझं गाणं न कंटाळता ऐकेन. म्हणूनच तर या भिकार्याचं बोलणं ऐकून मला हसू आलं."

"सोड! म्हणजे तुलाही संगीताचं काही ज्ञान नाहीये?" रघूने विचारले.

"नसेल कसं? माझे बाबा तर चांगले संगीतज्ञ आहेत. कित्येक लोक गाणं ऐकायला येत असतात आमच्याकडे. पण त्यांना वाईट वाटतंकी, प्राहुण्यांना आपण काहीच खाऊपिडू घालू शकत नाही. अन् मला तर काही बद्दवायला येतच नाही. यावरूनच आमच्या दोघांच्यात रोज भांडणं होत असतात." सरस्वतीने सांगितले.

"म्हणजे माझं गाणं तू ऐकणारही

नाहीस?" रघू नाराज होत म्हणाला.

पण सरस्वती बोलली, "अरे पण, स्वयंपाक टाळण्यासाठी तर मी कायम गरम पाण्यातही बसून राहीन, किंवा बर्फाच्या आदीवर बघायची श्रद्धा सान्य करीन. या दोन्ही पुढे तुझं गाणं ऐकणं म्हणजे बसदीच धुडकजाबनं? नाहीतरी आम्हा वायकांना तशी सहनशक्ती जास्तच असते. इच्छेविरोध एकाच काम करण्यापेक्षा असली दहा अवघड कामं करायला उयार होऊ, आम्ही."

"तर मग, रोज रात्री मी तुझ्या घरी येऊन स्वयंपाक शिकवीन अन् बदल्यात तू माझं गाणं ऐकायचंस, कबूल?" रघूने विचारले.

सरस्वतीने होकार दिला, पण रघूला संशय

आल्यामुळे त्याने विचारले, "गाणं ऐकायला येणाऱ्यांना खायला घालायची काय गरज आहे? नाही खायला घातलं, तर तें काय येणार नाहीत?"

सरस्वती उत्तरली, "जे लोक येतात न, ते गाण ऐकल्या नंतर बाबांना काही न काही बेट देतात. मग त्यांना थोडंसं का होईना, काही खायला दिलं पाहिजे ना?"

तिचे अन्तर ऐकताच आपल्या व सरस्वतीच्या श्रोत्यांच्यात काय फरक आहे हे त्याला कळून आले, पण त्याला हे कळोना की फरक श्रोत्यांच्यात नसून दोन गवयांच्यातच आहे.

त्या दोघांचे बोलणे इतका वेळ आजी मुकाट्याने ऐकत होती. ती समोर आली, तेंव्हा सरस्वतीने "ही कोण?" असे रघूला इशाऱ्यानेच विचारले. रघू म्हणाला, "तुला नाही माहीत; ही आजी आहे माझी."

सरस्वती हसत म्हणाली, "पंचवीस वर्षांपूर्वी तुम्हाला मी रामपूरच्या बाजारात पाहिल्यासारखं वाटतंय."

तिचा हात पकडत आजी म्हणाली, "बाबू जरा सुन्दर तर दिसत आहेसच, बुद्धिमानही वाटतेस. बोल बरं, धर कुठसं तुझं? तुझ्या वडिलांशी बोलायचंय मला."

सरस्वती आजीला आपल्या घरी घेऊन गेली. आजीने तिच्या बाबांना सर्व काही सांगितले, आणि म्हटले, "तुमच्या मुलीकडून तर हजेकार मिळालाय. तम्हीही कबूल असाल, तर सरस्वतीला सुन करून घेईन मी. सर्वकाही ठीकठाक असूनही मुलीला स्वयंपाक येत नसणं, म्हणजे शरीरातला एकादा अवयव नसण्यासारखंच आहे."

"बरोबरच आहे बोलणं तुमचं. यालासाला माझ्याकडून काही हरकत नाही. माझ्या मुलीचा स्वयंपाकाचा त्रास वाचेल अन् तुमच्या नातवाला त्याचं गाणं जन्मभर ऐकणारा श्रोता मिळेल." सरस्वतीचे बडील आनन्दाने म्हणाले.

अशा प्रकारे रघू आणि सरस्वती यांच्या वैयक्तिक अडचणींचा प्रश्न मिटला अन् दोघेही आनन्दाने राहू लागले.

बहुरूपा वसुन्धरा

मीठ

समुद्राचे पाणी खारट का असते? या बाबत अनेक लोककथा अस्तित्वात आहेत. वायू व मेघ हे समुद्रावर पगारून त्यांनी समुद्र घुसळून काढला. समुद्रात एकाच एक फार मोठे मिठाचे जहाज बुडाले अन् समुद्र खारा झाला, इ. परंतु हं काही बरी कारणे नव्हत. खरे तर समुद्रात येऊन पिळणाऱ्या नद्यांचा झुगम दूर कुठे तरी झालेला असतो, अन् शेंकरघान वहात येणाऱ्या त्यांच्या प्रवाहात अनेक प्रकारचे क्षय व क्षतिचे मिश्रणले जाऊन, हे सारे पाणी समुद्रात येऊन पोचते. पाण्याचा एक ठरीब वंश जाफेच्या रुपात परिवर्तित होतो, परंतु पाण्यागले क्षार (लवण) सोब घन होत जातात. गामुळे पाणी खारट होते. समुद्राचे पाणी लहान सहान शोष्यात भरून, मुकडून वापले व्हेमीचं मीठ बनवले जाते.

पाण्याबिना जगणारी झाडे

रोपे जगण्यासाठी, त्यांच्या कडीस्ताडी पाण्याची अत्यंत आवश्यकता असते, ही तर सर्वसाधन माहीत असणारी बाब आहे. परन्तु वाळवंटात पाणी नसते, अन् तरीही तेथे काही झाडे आणवतातच. या झाडांना तेव्हा असे म्हणतात, हे कासे शब्द होते? इतर झाडांप्रमाणे यांनाही पाण्याची आवश्यकता असतेच. या झाडांना पाने नसतात, परंतु त्यांच्या सोडात पाणी साठवण्याची शोष शक्ती. त्यामुळेच अशाच काळार्यन्त पाऊस व पडूनही ती शिवन्त राहू शकतात. यांची मुळे अमिनील खोलवर जातात. अन् जेव्हा पाऊस पडतो, तेव्हा ती जमतीत अस्त याची शोषून घेतात. यांना चुंबीतही वाडवता येते, रोजच थोडा पाणी पांखापत्री गरज पारही, परंतु जपून मधून पाणी पालता राहिले, तर शोषक अवकर ही नार्दम लागतात, अन् वहाता पहाता पाना कुलेही येऊ लागतात.

पानांच्या रेवा-नसा

पानांच्या रेवा किंवा नसा दिशाबला सूचक सुन्धर दिसतात. झाडांच्या त्या आपल्या शरीरातच्या प्रमाणेच रक्तवाहिन्या होत. झाडांची मुळे बमिनीतून जे शोषून घेतात, ते क्षार सांगिने व इतर पोषक द्रव्ये सालाच्या विविध नागात पोचवण्याचे कार्य या नसा, या रक्तवाहिन्याच करत असतात. या रेवा न नसांनी पोचवलेल्या आहारांमुळेच पाने हिरवीगार दिसतात.

